

РУСИНИ

Наша юбіланта-поетка Квета МОРОХОВІЧОВА-ЦВИК дістала у 2016 році Літературну премію в рамках Ціны Александра Павловича од Літературного фонду в Братіславі. (Статю о ній можете сі прочітати на стор. 11 – 12.)

Фотка: А. З.



Адалберт ЕРДЕЛІ: Автопортрет, олій, 1950. (Перша часть статі о ній і ёго творчости вышла в попереднім числі Русина, а теперь ей закінчіня можете прочітати на 4. – 7. стор.)

www.rusynacademy.sk

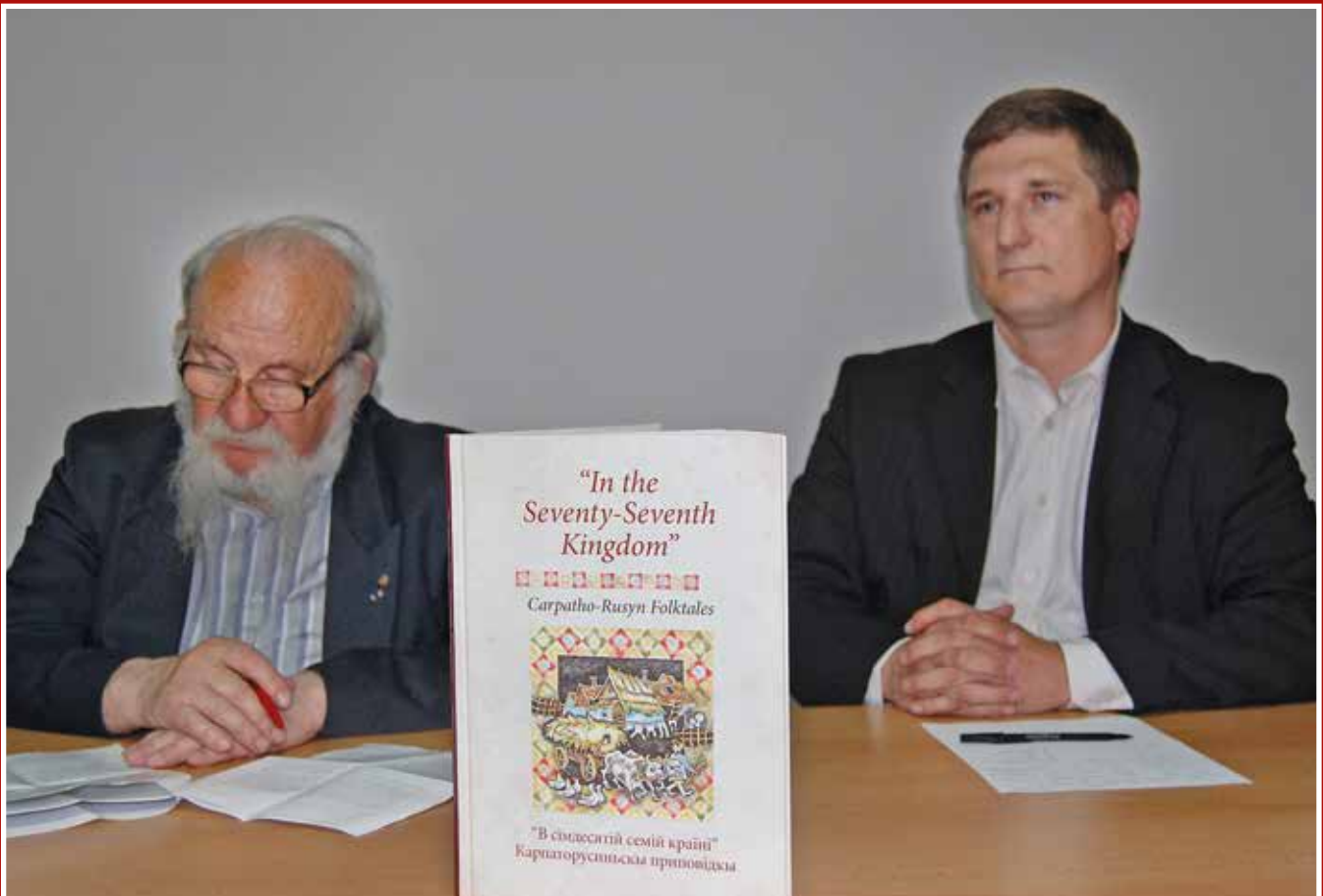
RUSÍN r. XXVI, č. 4 / 2016

КУЛТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС





• Двоє главных виступаючих на презентації новий книжки Михайла Гиряка „In the Seventy-Seventh Kingdom“ (Carpatho-Rusyn Folktales) / „В Сімдесятий семій країні“ (Карпаторусиньскы приповідкы) – Павел Роберт Марочій і Марта Ботікова.
Фотка: А. З.



• Далшы двоє виступаючих на презентації книжки русиньскых приповідок фоклорісты-зберателя Михала Гиряка 14. юна 2016 у СНМ – Музею русиньской културы в Пряшові: (зліва) ёго бывшый колеґа Микола Мушинка і ёго сын Славомір Гиряк. Впереді презентована публікація.
Фотка: А. З.

Презентація унікатної русиньско-англійської книжки приповідок

На кінці 2015 року вийшла унікатна публікація в новодобій історії Русинів, а то двоязычна книжка русиньських приповідок – у русиньському мові (все на кожній лівій сторінці той книжки) і в англійській мові (на правій сторінці). А в тім є її унікальність, бо така книжка виходить першыраз по році 1989. Книжку собі можуть прочитати дорослы як оддыхове читання, або ю можуть читати про свої діти ці внучата вшиткы тоты, котры діспонують языковима компетенціями в русиньському мові – в азбуці і в англійській мові. Также мож сміло повісти, же то книжка цілосвітowego поужытя. Приповідкова книжка вийшла під назвов „*In the Seventy-Seventh Kingdom: Carpatho-Rusyn Folktales*“/„*В сімдесятиї семій країні: Карпаторусиньскы приповідкы*“ (New York: Carpatho-Rusyn Center, 2015, 153 стор.). Є то вибір русиньських приповідок, конкретно з книжок „*Українські казки Східної Словаччини*“, котры почас свого жывота записав і видав знамый карпаторусиньський етнограф ПгДр. Михал Гиряк, к. н. Унікатна книжка вийшла з ініціативы сына небогого фоклорісты – Инж. арх. Славоміра Гиряка і за помочи проф. Др. Павла Роберта Магочія як президента Карпаторусиньского научного центра у США, котрый тоту книжку по довгогорічних перепетіях видав.

Святочна презентація той книжки ся одбыла 14. юна 2016 в рамках супроводных акцій 7. річника проекту Studium Carpato-Ruthenorum, а то в СНМ – Музею русиньской культуры в Пряшові. Тот музей ведно з Інститутом русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты были сполуорганізаторами презентації, а ей главным організатором был Карпаторусиньський научный центр у США на челі з ёго президентом – проф. Др. Павлом Робертом Магочієм, який ся особливо ангажовав нелем у выданю публікації, але і ей святочній презентації.

Спочатку святочну атмосферу акту презентації новой публікації збогатив співак Марек Мохнач у допроводі гри на акордеоні Ігора Креты.

Самособов, же по привітаню вшиткых участників на презентації у музею ей директорков ПгДр. Ольгов Глосіковов, др. н., як першый на тій презентації выступив П. Р. Магочій, а у своїм выступі оцінив роботу тых, які приложили руку к ділу, жебы приправити репрезентативну білігвалну русиньско-українську книгу приповідок. В першій ряді споманув перкладателя приповідок до сучасного русиньского языка на Словакії писателя Штефана Сухого і выдарений переклад до англійского языка проф. Патріції А. Крафчік із Евьєргрінської універзіты в Олімпії (США). Переклад ся одхылять од русиньского оригіналу лем в мінімальной мірі. Красны фарбны ілюстрації ку приповідкам приправила Анна Гаєва, акад. малярка. Як повів П. Р. Магочій, ей красны ілюстрації приспіли к цілковій высокій якості даной публікації, котра має твердый обал формату А4, а приповідкы суть надрукованы на якостнім блищачім папірю.

Другым выступив етнограф і довгогорічний колега Михала Гиряка на Філозофічній факулті в Пряшові Універзіты П. Й. Шафарика в Кошічах – проф. ПгДр. Микола Мушинка, др. н. Він оцінив велику роботу М. Гиряка при записі, обробліню і выданю немалой части з народной словестности Русинів. Говорив о українській періоді роботи М. Гиряка, але і о русиньській по році 1989, в якій ся автор активно проявив. А при тій нагоді споманув цінны книжки, котры выдала Русиньска оброда на Словенську – редакція Русина і Народных новинок, а то: Анна Галгашова: *Стружницькыма пішниками* (записаны співанкы М. Гиряком од споманутой особы з Остружніці, 1993), зоставитель Михайло Гиряк: *Співанкы Анны Мацібовой* (із ёго родного села Пыхні, 1993), ПгДр. Михайло Гиряк, к. н.: *Горі тыма Пыхнями* (1998), але главно ёго сізифовску роботу при зоставліню і выданю *Бібліографії народных співанок Русинів выходного Словенська, томы I.* (1994, 568 стор.) і II. (выдало уж ОЗ Русин і Народны новинкы, 2007, 374 стор.), яка є неоцінима про тых, котры ся занимають русиньсков народнов словестностев. (II. том вышов по смерти Гиряка заслугов ёго сына Славка, котрый обіцяв отцёви перед ёго сконом, же тоту публікацію выдасть.)

Третім выступаючим был сын Михала Гиряка – Славомір, котрый расповів о роботі ёго отця і ёго сні – выдати русиньскы приповідкы про русиньскых емігрантів у США і їх потомків. Тот сон ся му за жывота не сповнив, але по 17 роках організаторской роботи ся то подарило ёго сынови, може, з вічности ся на презентацію свого зборника выбранных приповідок позерать і сам Михал, шкода лем, же ся того не дожыв. С. Гиряк тых подяковав робочому колективу Інституту русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты в Пряшові – доц. ПгДр. Анні Плішковой, ПгД., і ПгДр. Кветославі Копоровій, ПгД., які зробили языкову управу подля днесь

О Б С Я Г

- Мгр. Александер ЗОЗУЛЯК:
Презентація унікатної русиньско-англійської книжки приповідок 1 – 2
- Проф. ПгДр. Марта БОТІКОВА,
к. н.: *В сімдесятиї семій країні* 2 – 3
- Михайло ПРИЙМИЧ: *Простор малярської творчости Адалберта Ерделія (2)* 4 – 7
- Проф. Др. Михал КАПРАЛЬ, к. н.: *Словотвореня у русиньскых діалектах: демінутативы и аугментативы у бесіді обивателюв ужаньского села Великі Лазы* 8 – 10 і 15
- Мгр. Михал ПАВЛІЧ:
Поздравління Русинів на рік 2016 ч. 3 11
- Кветослава КОПОРОВА:
Оцінена поетка-юбілантка Квета Мороховічова-Цвик 11 – 12
- К. МОРОХОВІЧОВА-ЦВИК:
Маєвы рана, Любость і зрада, Сновы рядкы, Што є ласка? Носталгія спід вербы, Любовны періпетії, Парадоксы, Праведна, Як черешні квіт, Ласка неласкава 12 – 13
- Миколай КСЕНЯК: *Чом не сьме горды?* 13 – 14
- Літературный конкурс Марії Мальцовской* 14
- Гелена МЕДЕШИ: *Позжычены слова у язiku южнопанонских Руснацох* 16 – 20
- Михайло АЛМАШІЙ: *Нова книжка – Иван Ситар: Русинская Есения* 20 – 21
- Мгр. Івана СЛИВКОВА, ПгД.: *Образы народной ідентичности в русиньській літературі на Словакії* 22 – 24



• На кінець презентації русинсько-англійської книжки приповідок директорка музею О. Глосікова повіла, же презентація книжки ся робить різным спобом, але мы то зробиме заспіванём пісні *На многая і благая літа*, што ся і стало, кідь вшиткы поставали і заспівали тоту співанку, Русинам так близьку.

платных правил русинського правопису.

Четвертов выступаючов была **проф. ПгДр. Марта Ботікова, к. н.**, із Катедры етнології і музеології Філософичной Факулты Універзіты Коменського в Братіславі, котра зробила малу рецензію презентованой книжки і, окрем іншого, повіла: „... Народны приповідкы Русинів выбраны із богатства їх народной словесности мають красу, поетику і автентичность, діють на душу чоловіка, без огляду на вік і род. Народны приповідкы, великы цінности у фолклорнім богатстві, представляють самобытность і споїня міджі різными групами, етніками, культурами. Мають великий людський розмір...“ Єдночасно на кінець зажелала успішну путь выданых приповідок ку читателям-Русинам, але і предствителями інших народів світа.

На кінець директорка музею **О. Глосікова** повіла, же презентація книжки ся робити різным спобом, але мы то зробиме заспіванём пісні *На многая і благая літа*, што ся і стало, кідь вшиткы поставали і заспівали тоту співанку, Русинам так близьку.

По офіціальних выступлениях мож было презентовану книжку і купити. На кінцию публікації є „Слово о книжці“, де ся, окрем іншого, пише: „... **Вітайте у світі карпаторусинських народных приповідок! Читайте їх і няй вам приносять потішіня.**“ Вірю, же книжка принесе потішіня про малых і великих читателів, і наісто мож повісти, же ся стане і значным збогачінем русинської літературы.

Проф. ПгДр. Марта БОТІКОВА, к. н., Катедра етнології і музеології Філософичной Факулты Універзіты Коменського в Братіславі, Словакія

В сімдесятій семій країні

(Выступ на презентації русинсько-англійської книги приповідок Михала Гиряка *В сімдесятій семій країні* / *In the Seventy-Seventh Kingdom* 14. юна 2016 у СНМ – Музею русинської культуры в Пряшові.)

В сімдесятій семій країні ці кралёвстві?.. Ёй „GPS“ координаты нас безпечно заведуть до світа (нелем) дітинства, де ся пісок лья а вода сипала і де добро наісто перемогло зло, і де ся можеме чути безпечно перед вшиткыма пастями навколишнёго світа...

Народны приповідкы мають красу, поетику і автентично діють на душу чоловіка, без огляду на вік і род. Народны приповідкы, великы цінности у фолклорнім богатстві, представ-

ляють самобытность і споїня міджі різными групами, етніками, культурами. Мають великий людський розмір, котрый знать напрямовати ку задуманю ся о *правльній дорозі*, можно не в актуалнім рішаню, але наісто в довгодобій животній перспективі. Оцініня за добро, одплата за зло, визнаем помічників на животній путі..., то вшитко суть одказы, котры фолклорну творчость приземлюють у світі *великой літературы*.

Тоты властности фолклорных текстів собі наісто

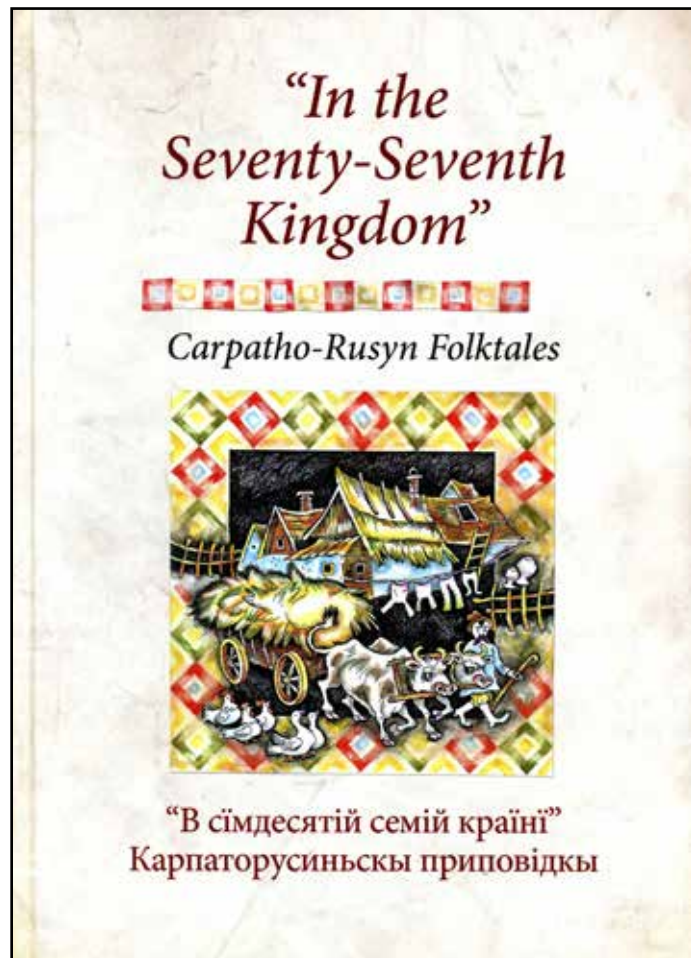
усвідомлювали їх зберателі 19. стороча, кідь ся цілено занимали роботом з нима в рамках народно-еманціпачных процесів тзв. малых народів. Як уводить Г. Глушкова, про прихыльників усвідомленого інтересу о традичну культуру, респ. фолклор, про тых патротів і освіченых людей, значили збіркы дві основны функції – давали історичны інформації і моделовали будуче діятельство (Глушкова, 2005, с. 19). Лемже самотны тексты не были лем о великих діях і цілях, наісто сповнёвали ай забавну функцію і высловлёвали і успокоёвали естетічны потреби своїх творців. Тота „невгасима творча енергія“ (Ліба, 1991, с. 101) зістає у текстах в літературній освіті і надале стає ся інспіратівном нелем про їх згромаждіня, де ся оцінює в записах главно автентічність, але і при управі, перероблёваню, переросповіданю, адаптації, модіфікації (Ліба, 1991, с. 44).

То є і приклад зборника, котрый на тій стрічі вітаме до живота і творці передають шырокій, мож повісти, світовій публіці. Світовій і зато, же іде о білінгвалне виданя в русиньскім і англійцкім языку. Карпаторусиньскый научный центр у США є выдавателём книжки, котра была красно книжно зроблена і надрукована в Чеській републіці. За основу книжки послужив позбераны і оброблены материал фолклорістом і педагогом Михалом Гиряком, котрый цілый живот писав, робив у выдавательстві, редакції, а головно довгый час учів і выховлёвав молоду генерацію на Філософійній факулті в Пряшові (УПЙШ у Кошіцях), де мав інтересны лекції і семінарі зо своїх бадань фолклору Русинів на Словакії. Тоты ся, подля едіторів сучасного зборника, в часі тоталітного режіму прикрывали плахтов української ідентічності, котра была внучена і проявила ся главно в языку текстів. У нашім виданю їх назад до подобы сучасного русиньского языка управив русиньскый поет і прозаїк Штефан Сухый. Русиньскый текст пригод ся в ёго переросповіді вернув як бы до жрідла походжіня.

Славомір Гиряк, сын Михала Гиряка, має тых вызначну заслугу на тім, же тот зборник узрів світло світа. Помагав координувати активності напружены к ёго виданю і наісто, же ёго отець бы був на свого сына гордый. Подобно педагогы Інштитуту русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты в Пряшові Анна Плішкова і Кветослава Копорова помогли при виданю як языковы управителькы.

На кінцю книжки є коротке задуманя ся над путованём окремых мотивів, корых комбінації створюють самотну подобу каждой єдної приповідкы. І про тот концепт, єднако як з погляду теорії незавісного взнику єднакых мотивів на різних місцях, тых з погляду живота мотивів у неперестаннім обрусованю міджі писанов і устнов літературов, можеме конштатовати, же маме до діла з приповідками, котры мають много сполочных черт із приповідками близкых сусідніх етнік, значить і зо словацькыма приповідками. Не є ту простор, ани в публікації, котру днесь уводиме до живота, а котра є про шыроку читательську публіку, не є звыком уводжовати чісла мотивів із міджінародных ці словацькых приповідковых списків і каталогів. То є предметом глубшого баданя, котре так придасть далшы пілір фолклорістично обробленого фолклорного материалу. Книжне виданя русиньскых приповідок, выбране з тых, яки в минулости позберав Михал Гиряк, найде собі своє місце при зобраню і каталогу Ореста Зілінського, як і при антології фолклору Микола Мушинкы.

При книзі приповідок, котра нас мать перенести до *сімдесяти сегого кралёвства*, треба припомянати, же і многы росповідачі і слухачі ся погли до *світа*... під тиском материалного недостатку, одважны носители той фолклорной культурной дідовизны на переломі 19. і 20. сторіча і в далшых роках одходили за роботом і фалатком хліба в еміграчных



волнах за границі своєї отчизны. Процес асіміляції їх перемінив, але днесь є час, кідь ся обзирають назад, глядають свое коріня, свій *край*. Жаль над стратов *краю* уж, може, переболів выпіваны у співанках, зменшив ся у споминах наступных генерацій емігрантів. О то є цінніше на тій публікації, же рахує і виходить на стрічу і тому новому інтересу, новому потенціальному колу читачів, котры собі будуть читати тексты в англійцкім языку. Вдяка чутливому перекладу Патріції Крафчік, америцько-русиньского літературного науковця і фолклорісты, приповідкы здобывають повноцінний, но главно повнокровный варіант, котрый респектує культурны одлишности. Виданя приповідок є красна книжка, котру прикрашають штілізованы фарбны і черно-білы ілюстрації академічної маляркы Анны Гаёвой. Малярка ся зосередила на фронтішпіцы, в котрых зобразила центральный мотив. Тот є колорованы і орнаментално зарамованы. Черно-білы ілюстрації прикрашають закінчіня тексту і мають сімболічну (даколи ласкаво-гуморну) подобу, закріплену в предметах каждоденного поужываня, днесь уж цінных елементів народной культуры. Книга досягує найвысшу якість книжнєй продукції і віримо і желаме сі, жебы собі нашла своїх вдячных читачів.

Література:

Bednar, L. (transl.): Johnny Little Pea and other Slovak Folktales by Pavol Dobšinský. Bolchazy-Carducci Publishers, 2001;
Cooper, D.L.: Traditional Slovak Folk Tales, collected by Pavol Dobšinský. M.E.Sharp, 2001;
Hlôšková, H.: Folklor a folklorizmus (K terminológii a koncepciám v aktuálnom diskurze). In: Etnologické rozpravy, 2005, річник XII, ч.1, с. 16-25;
Liba, P.: Literatúra a folklór (Prispevok k literárnemu folklorizmu). Nitra: Pedagogická fakulta, 1991. 250 с.

Простор малярської творчости Адалберта Ерделія (2)

(3 нагоды 125 років од дня народжіня 25. мая 1891.)



• Куточок Ужгорода, олій, кінець 1940-х років

(Закінчіня з попереднього числа.)

У 1930-х роках маляр А. Ерделі часто ся вертат до образу Спасителя, што ся одзеркало у олтарнім образі, намалёваным автором у 1936 р. про церкву у місті Виноградово. Полотно дуже близке своїм переданєм до композиції ХХ. стороча. Хріста ту зображено у білых шатах, він, якбы відіня, плыве над простором, заваленым світлом світлометів, вибухів, падаючих горячих храмів і летадел. Спаситель – велика світла постава із засмученов тварев, од якого якбы плынуло світло. За поставов Хріста – женьскы фігуры зо заломленыма руками і бородаты тварі хлопів, а на переднім плані – єпископ Александер Стойка з високо піднятым хрестом. Хрістос, благославлючій своїх людей, якбы оділевав їх од того страшного світа. Интересным вызерать тот момент, же, неберучі до увагы малу кількость фігур, створює чутя дійсною людської суматохы¹. Тота робота є єднов з немногих знамых нам композицій, зроблених лем про храм. Непозераючі на конзерватизм церкви односно уменя, А. Ерделі і ту бурять стереотипы, намагаючі ся внести до храму пулз часу. Тов роботов умелець якбы передчувать події, які розвернули ся наслідно у краю. Динамічний рух єпископа, котрый ся снажыв помагати сиротам, одкрываючі сиротинці Конвикт і Алумнея і організуючі пасхалны акції каждому біднякови по білій пасці, діє як выстрага і благословліня єдночасно. Женьскы поставы, якыбы плачкы над судьбов своїх дітей, строгы бородаты тварі хлопів і червена фарба на переднім плані, – тото вшытко звучить як передчутя трагедії другой світової войны. Передчувати

будучность може чоловік, котрый барз тонко одчувать духовны ритмы живота, што є типічне про скуточных творців, а не ремеселників малёваня, про котрых головным критерієм є лем вонкашня „красота“.

Непокій живота врыває ся до душі умельця, породжуючі в ній велику чутливість і примушуючі ю трясти ся, якбы на вітрі листок. То выжадовало створіння свого властного світа, який бы одповідав представі маляря. Полотна майстра стають не одзерзалінём околишнього оточіння, але скоріше самым оточінєм, діштанцюючі ся од реалности істого схематизму і перетворюючі ся на завершений умелецький выраз. Тот світ интересує глядача не протом, же збуджує спомины на знамых людей ці закутины країны, але тым, што твір впливать на чоловіка як самодостатна есенція. Творы А. Ерделія діють не як спомины о прежитых мілых емоціях – то суть емоції самы.

У Франції умелець попри істых средств і принципів модерного малёваня приймає і присвоює сі домінуючі ідеї, котры рушали тогды уменєм вообщє. Глубоке розуміння животных і умелецьких проблемів міджівойного періоду першой половини ХХ. стороча, а не плазіння ся в тіні новых выразовых средств, дає полотнам маляря неповторность.

Правдоподобно, же саме глядана чістоты односин чоловіка з чоловіком і чоловіка з природов приспіло на вернутю ся Адалберта Ерделія на отчизну, як недовго перед тым запричинило Полови Гогенови одгалити в тым смыслі далеке островы. Праві ту, на Підкарпатю, де економіка часто функціоновала на уровни товаровых односин, а в сполоченьскім животі актуалныма зоставали патріархалны традиції, а природа – первотна і одухотворена, малярь зачінаєть реалізовати властны умелецькы ідеї. Вірогідно, же наростаня фаребного напья на полотнах, створених ним на Підкарпатю і по Франції, одзеркалює велику любов тутешніх жытелів до поліхромії. Тот національний знак проявляє ся у фаребных вышивках, народнім уменю, писанкарстві, але тыж у значній мірі способив конзервацію барокових малярських принципів у сакралнім уменю краю аж до ХХ. стороча, што демонструють творы Йосифа Бокшая. Первотна природна емоціональность характеру людей, котру малярь видів не збоку, як Гоген на Тагіті, але ніс у собі од народжіня, давала ёго творам звекшену фаребну пулзацію. Ёго душа, як натягнутый нерв, реагує на став світа і културы в нім, і захрану він відів у тім, же охабить ся самым собов. О тім свідчить запис у ёго діарі: „Я зістаю подобным ку предкам: свіжым, дикым, красным і зато природным“. І притягує маляря нелем поліхромія народного уменя, але і лаконичность ёго зображалных средств. Зато про штудію принципів зообщіння у народній різьбі А. Ерделі купує і малює творы народной фігуральной пластікы (деревяны фігуры святых із незнамой церкви) і рельєфы.

Велику увагу умельця до културы родной землі підтверджують думкы самого Ерделія у статі про журнал *Форум*. Ту малярь, ведучі розговор о вытватнім уменю



• Старый Циган, олій, 1940

тогочасного Підкарпаття, ясно одкривать ёго основу. Уменя Підкарпаття він характеризує лем зато, же на нёго мала великий вплив природа і культура краю. Таким способом, безпорно, жрідлом творчости про маляря є родна земля. Тадь мімо увагы умелців не може перейти „ортодоксалность характеру“ людей, їх запертости, просте самовиражіня, богатство оточіня².

Але край забезпечує лем коло тем, над котрыма роблять майстры, перебераючи „фарєбный фоклор“. Але подля умелця, творчость малярів, котры перебували на Западї, є значно богатша выразовыма властивостями. Они одзеркалюють світ через внутрішне усвідомлїня річей – на роздїл од тых, хто має лем локальний інтерес. А. Ерделі підкреслює значіня в уменю пулзації часу, котрый дає нове обшолюдське звучаня локальным культурным формам. Таке опертя ся на містный колоріт при гляданю новой умелецькой выразности дає творчости Адалберта Ерделія неповторной орігіналности, даючи му належне місце в європскім модернім уменю. І тота властивость є нелем у тім, же маляр освоїв собі вытварны іновачії і перенїс їх на містный ґрунт, а то і зато, же ся подарило сформовати цілу плеяду еднако мыслячих, яки поклали новы фундаменты під будову підкарпатського уменя.

Але творче діятельство на основі новых принципів є можне лем там, де вызріла у тім потреба. А Ерделі то добре розумів, зазначуючі у своїх діарах, же санує бідного Русина, але не може оддати цілый свій жывот провінції. Непозераючи на то, він ся вертатъ до отчїзны, і цалком не про то, жебы ту ся стратив з догляду світового уменя, але наopak, жебы підняти свій край до розуміня главных

умелецьких напрямів. А про то у роднім краю умелець був примушений творити нелем полотна, позначены новыма принципями, формовати наслідників, але і робити над розвитком оточіня, способного принимати новы ідеї.

По навернутю ся з Франції Ерделі активно робить, створивши уж в 1931 році Общество діятелів вытварного уменя Підкарпатської Руси, костров якого стали учні публічної школы рисунка, одкритый ним ведно із Й. Бокшаєм, перед штирєма роками. Тот період ся характеризує наростаючим выставочным діятельством як у краю, так і за ёго границями. Адалберт Ерделі приділять велику увагу потребі розуміти модернізм, підкреслює, же то є можне лем при навщївах выставок і читаню умелецькой літературы. Таким способом він розуміє уменя як средство выражіня ідей, а нелем доконалой формы. О тых ідеях А. Ерделі говорив на своїх лекціях о модернім уменю в Ужгородській гімназії. Ту перед учителями і публікoв выступать з рефератом о дорогах розвитку модерного уменя, зачінаючи од романтизму і завершуючі супріматизмом, кубізмoм і абстракціoналізмoм. Таким способом одбывала ся приправа глядача ку приниманю нового уменя.

Такоже, вытварне уменя першой половини ХХ. стороча на Підкарпатю ставатъ ся самобытнов локомотивов у розвитку культуры краю, обознамлюючи общество з новым мыслінєм Европы і єдночасно, за помочи выставочного діятельства, обознамлюючи європскы главны міста з культуров підкарпатського краю, передаваючі тоту культуру в тій системі умелецьких координатів, што были еднакы з тогочасныма в Європі. Зато, же уменя Підкарпатя в другій половині 1930-ых років стало слїдным явом, свідчить велика кількoсть публікацій у тогочасній пресї, але тыж і значный інтерес о образы підкарпатських малярів. Не нагодов Празькый музей купив полотно А. Ерделія зо зображінєм катедрального храму³ як приклад сучасной



• Русины, олій, 1940

культуры краю, што органічно виростала з попередніх традицій.

Раціоналізм, переданий уменём класицизму, стратив будь-яку актуальность про умельця. О тім свідчить ёго аналіза дакотрых творів, представлених на виставці в рамках Тыждня мадярской культуры в Ужгороді. Маляр підкреслював, же емоційность Мадяра выжадує новы выражалны средства, бо сухость класицистичных форм абсолютно чужда мадярскому темпераменту. Односно себе, своїх принципів творчости, то він запише: „Кідь я підряджую свої чуття розуму, тогды я безжалостный. Кідь роблю то, што мі велить сердце, тогды я слабый і малодушный. Але кідь і то не зроблю – я іщі боязливый. Кідь ся піддавам розуму – то ня понесе до терезвости, але уменя – то будь-што, лем не чистый розум“. Тото кредо демострує нам умельця, який є у зайтю світа і емоцій з нёго. Ёго думкы одгалюють малярскы пріоріты А. Ерделія другой половины 1930-ых років, – то переданя внутрішнёго обсягу річей, што ся проповідовало модерныма прудами той doby, главно експресіонізом.

Політична нестабільность 1940-ых років породила новы гляданы, умелець іщі гллубше зачатать проникати до культуры родной землі. Він активно путує по краю, наслідком чого є видиме збільшя на малёвцаных пейзажів. Міджи нима мож згадати *При Рахові* (1940, зроблене у двох варіантах). Єден – з домінанціов лінеарного переданя і просвітной фарбы, а другый – позначений підкресленов увагов ку тональным взаємным односинам фарбы. Маляр, як кібы желав собі одгалити можности фарбы, підкресленой лініов і зосиленым тоном. Про вернутя ся до експеріментів з проявами можности фарбы свідчить о навернутя ся маляря ку бурым фарбам, характерістичным про ёго полотна з часів перебуваня у Мюнхені. То видиме у композиціях *Куточок Ужгорода* (репродукція у статі) і *Замок*, котры датують ся 1940-ма роками. Вірогідно, умелець екперіментовав із тоном про звекшя емоціоного впливу фарбы на глядача. Саму обновлену увагу ку тональным властивостям фарбы мож высвітлити таков єдностёв композиції і силы емоціоного впливу твору *Старый Циган* (1940, репродукція у статі). Ту попри лаконізм композиції, выразнім холоднім колоріті, барз важным елементом умельцькой выразности стає тонална вібрація.

О увазі о роднім краю свідчить цілый ряд фігуралных композицій. Они заінтересовують передовшыткым зообшніём формы і незвычайно єдностёв колоріту, што дає полотнам величезну выражалну силу. У тых творах мож відіти нелем наростаня фаребного напятя, што было характерістичным про пейзажы і натурморты, але і домінованём веце зообшених ліній контуры. То пре-красно демострує композиція *Верховинкы*, котра стала самобытним втілїнем архетіпізованих образів краю. Така увага ку гллубинным элементам, яка приспівають формованю і захованю певных культурных форм, інтересує і інших малярів Підкарпатя. Федор Манайло малює композиції *Дідо з внуком*, *Старовинны цінности* (1940), Андрій Коцка *Гуцульску дівку* (1940) і іншы.

В часі світової войной бурькы, кідь бы ся здало, же ніч стабільного ся не лишило, умельці Підкарпатя зачатують глядати опору в ґрунті власной культуры, яка, неберучі до увагы різны політичны вітры, способна зроджова-



• Портрет жены маляря, олій, 1948

ти формы уж адаптованы до тых вітрів. Зато полотно *Русины* (1940, репродукція у статі) характерізує ся внутрішнім духовным напятём, Ерделі ту ся намагать найти зобшений образ краю через тварі старого і молодого чоловіка. До той ґруппы можно придати і портрет *Гуцул*, який, якбы вічний дух, наповнює животом „згеометрізованы“ карпатскы верьхы. Тоты творы досягують єдностёв формы і ідеї. Лаконізм сілуеты, пулзація фарбы і органічна єдностёв вшыткых частей композиції демострують зрілого майстра з властнов неповнорнов маніров малёваня.

Послідне десятирїча у животі умельця указало ся барз тяжке. Він ся снажыть розрушати культурный живот краю, створючі освітній центр – Умельцьку академію, – єдина школа, неподарована советьсков владов, але выпестована лоґіков розвитку культуры Підкарпатя, главно малёваня; формуючі нове общество, помагаючі молодым малярям, але все частіше стрічать при тім напротивность. Уменя уж ся не могло розвивати подля ёго властных законів, але мало быти згодне з ідеолоґічно накресленыма путями розвитку „новой сполочности“. Зато отвореность маляря к новому стрічала ся з легковажностёв як влады, так і сполочности вообщє, котра глядала выход з ушыткых бід в матеріалізмі. Увага умельця ку внутрішнёму світу чоловіка у новій сітуації страчала будь-який змысел, тадь умелець ся перетворёвав на передавача тогочасных ідей. Умелець робить над портретом, наприклад *Жены І. Гаранка* (1946), в яким, на розділ од попередніх творів, проявлять

ся наростаня описовости. Тота росповідність значно наростать у пізніших портретах, главно *Заслужений учитель* і *Іван Туряниця* (1947), з атрибутами, котры мали одгалёвати особу, наприклад – книгов. В тій лінії зроблены і обидва портреты композитора *Д. Задора* – 1952 і 1953. Попри наростаню описовости і деталізації обявлюють ся ай ідеологічны назвы, якы мали дати роботам соціалістично-реалістичного звучаня. Так, полотно *Комсомолка* (1949), *Колгоспніці з Туряньської долины*, *Заручены* або *Молоды колгоспніці* (1954) лем подля назвы сполуголосны з тогочасным советськым уменём, але у своїй основі суть далшым баданём образу чоловіка. Вшитка атрибутіка: комсомольскы ознакы, медайлы, серп в руках – лем дань недримучій увазі влады к лояльности умелців. Але одволікаючі ефекты не могли скрити од „воджатаїв культуры“ правдиво пулзуючій живот уменя, што стояло на честності, яка была зрозуміла людям вшиткых країн і рас. То барз скоро довело до обвинёваня умелця з космополітизму і морального тиску на нёго. *Автопортрет* із 1950 року (репродукція на обалці часопису) чудесно характеризує тот час, на нёму видиме маляря і задню сторону полотна, бо лем ту, при роботі, він ся чує на місці, лем, на полотні здатный выллити свою душу. Погляд напрямлений на глядача, а едновременно глядач видить і самый твір, з якого може порозуміти то, што хотів му повісти малярь.

У творчости того періоду наростать значіня пейзажу і натурморту, в яких малярь і дале може розробляти фарбу, глядаючі одповідны средства переданя свого чутя. Розговор умелця з натурмортом інтимніший, як з пейзажами, бо ту зістає в самоті зо своїма думками і річами, што суть навколо нёго. „Мертва природа“ про маляря теперь стала ці не найжившов у мовчазнім розговорі зо світом. Можно, зато натурморты значно експресівнішы,

як пейзажи і портреты того періоду. Праві в тім часі створив прекрасны *Флоксы* і *Натур-морт з червеныма ябками* (1947).

Цалком інакше вызерають пейзажи посліднів років живота умелця, якы, непозераючі на прекрасный колоріт, характеризуюти ся, як і портреты, наростанём описовости, що їх робить менше прилятельными про емоціональне їх приниманя. Наприклад, *Закарпатська осінь* (1947), *Рыбник*, *Синяк* (1952), докінця ёго *Ярь* (1955) вызерають дость меланхолічно. Ясно, же „ідеологічно-неутралный“ жанер доволёвав ай дале експериментувати з фарбов, але не віртуозность реалістичного зображіня країны заінтресовує умелця, але переданя властного, вытерпленого ним розуміня світа. А тот світ так скоро переменяв ся, – много з того, што вчера было білым, днесь стало чорным. Тема осені, з ёй свічками горячих стромів, ставать ся домінуючов у пейзажах автора. Ёго змучена душа глядала чістоту, тоту божественну чістоту, яка є можна лем у природі. Лем ту ёго сердце могло бити в такті з весміром, што в сполчности было неможне. Наісто, праві зато у своїх пейзажах Адалберт Ерделій обмеджує ся росквітнутыма двориками: *В саді (дворик А. Коцкы)* (1953) і *В саді маляря* (1955, репродукція у статі). Роздумы над проблемами людства примушовали заперати ся до себе.

Три опоры, што пітримовали умелця, – Бог, уменя і любов – у „новій сполчности“ страчали свій змысел. Бог був офіціально одшмареный, уменя перетворёвало ся на ідеологічну служніцю, а любов в оточіню кламства ествовати не може. Страта змыслу ествованю (сполчность перекреслила попередню честность, а самобытность у чоловіка была знівелізована) про Адалберта Ерделія указала ся фаталнов. У 1955 році сердце вызнамного умелця перестало бити, але не перестала пулзовати енергія ёго полотна, ёго творів. Перед одходом до вічности він написав: „Більма топанками іду Чумацьков путёв, на котрій золотять ся міліоны звїзд. Я виджу фатаморгану, там Земля – фаревна грудка, де я жив. Як много я відів прекрасного там, де ем міг найти і поціловати божественне“.

Література:

- 1 Keszthei T. Égő templomok és lezuhany repülőgépek között jelenti meg a modern festő Krisztust. Hagulat Erdélyi Béla műterméből/keleti ujság.-10936.-XV. évf.-Szeptember.
- 2 Erdelyi B. A Kárpátaljai művészek8//Forum.-1936.-VI. évf.-2. Sz. Úspěch malíře z Užhorodu//Podkarpatské hlasy.-1937.-4. prosinec.

Жрідло:

АДАЛБЕРТ ЕРДЕЛІЙ / АДАЛЬБЕРТ ЕРДЕЛІ. Автор-зоставитель: Антон Ковач. Ужгород: „Видавництво Олександри Гаркуш“, 2007, 380 с.

(Переклад із українського языка до русинського на Словакії: *Александр Зозуляк*).



• В саді маляря, олій, 1955

СЛОВОТВОРЕНЯ У РУСИНСЬКЫХ ДИАЛЕКТОХ: ДЕМІНУТАТИВЫ И АУГМЕНТАТИВЫ У БЕСІДІ ОБЫВАТЕЛЮВ УЖАНСЬКОГО СЕЛА ВЕЛИКІ ЛАЗЫ

Abstract

The article contains, after a brief review of the history of Rusyn dialectology, an analysis of diminutives and augmentatives recorded by the author in the dialect of Veliky Lazy. The two formations are asymmetrical: diminutives are formed more often and with a broader range of suffixes, while augmentatives are formed only with one suffix, -ysk-. Morphophonologic changes at morpheme boundaries are analyzed for both augmentatives and diminutives.

Изглядываня русинських діалектів суть актуалныма днесь хоть лем зато, же процес формованя граматичных норм и лексикона літературных языкув (про дакого у меншуй, про дакого вечшуй мірі) про Русинув Сербії/Горватії, Словакії, Польщі, України и Мадярьщины не є докунця завершеным. Майліпше є изучена лексика русинських діалектів, котра не єден раз была обектом изглядываня од часув первой провбы на йсю тему далекого 1827. рока Иваном Фогорашієм (Бережанин, 1905). Ги видиме, зачаток про русинську діалектологію був вельми тяжкым, кедь не уповісти трагічным. Написаное у первой третині XIX. столітя чекало публикації майже вусямдесят рокув. На серенчу успішнійшым про науку за нашу бесіду было XX столітя. Доста уповісти туй за фундаменталні роботы Георгія Геровського (Gegovskij, 1934), Ивана Панькевича (Панькевич, 1938) и подалші роботы онь до днесь (Дзэндзелівський, 1958, 1960, 1993; Ганудель, 1981, 1989, 2001; Сабадош, 2008; и др.). Богужаль, ищи много обстало отвореных вопросов, котрі суть не рішеныма до кунця у сфері наших діалектів. Напримір, актуалныма до днесь лишавуть ся изглядываня поєдных особостюв граматикы наших діалектів. Публикації у сьой сфері америцькуй изглядывателькы Елены Будовської послідніх рокув (Bouovskaja, 2010) лем пудпорувають тоту тезу, же граматична структура окремых діалектів є не менше інтересантна про лінгвістув, ги і лексична часть. Нам ся видить, же и русинської діалектної словотвореня таить у собі ищи многі аспекты, котрі достойні научного изглядываня. На келі познаєме, до тепер лем дві серіозні научні роботы были написані на матеріалі русинського словотвореня. Перва – сперед вже вецей, ги пятьдесятма роками – кандидатська дісертація днешнєго познатого украиністы, родака из Пудкарпатя Василя Німчука (Німчук, 1962), а друга – зачинавучуй ужгородської лінгвісткы пуд веденєм майуспішного днешнєго ужгородського украиністы Ивана Сабадоша – увиділа світло світа минулого рока (Харківська, 2015). Само собов, же при тум богатстві русинських діалектів, што маєме, йсе лем мала часть потенційных дериватологічных изглядывань. Мусиме констатовати, же не маєме у цілови описаныма и проаналізованыма вечшу часть словотворных значень вадь категорій словотворной сістемы. Ліпше стоиме на традиційнум полю, котрой познаєме из школных учебникув, коли изглядыватель зачинать од словотворных формантув, з помочов котрых суть збудовані дериваты. Такый пудход реалізований як у высьше зазначеных дісертаціях пудкарпатських авторув, так и в бачванській, и пряховській русинських граматикох (Рамач, 2002; Ябур, Плішкова, Копорова, 2015). Повіме нараз, же и у сьом маєме ищи много роботы. Жебы завершыти описаня сістемы словотвореня у сякум пудході у цілови, нам ся видить, яло бы взяти за мінту результаты и форму изглядывань „великих“ славянських языкув, напримір, ушореня руськуй словотворной сістемы (Русская грамматика, 1980). Одрітимо, же у пряховській публикації честована Анна Плішкова, автор розділа „Дериватологія“, взяла за основу досягнення словацьких фахану в сьой сфері лінгвісткы, што, позеравучи на подобность словотворных сістем словацького и русинського языка (ипен на сьому языковому уровні ушыткі славянські языки мавають много сполного!) дало можность вуйти на высшій про нас научный уровень описованя словотворной сістемы в цілови, што само по собі не годно не радовати. Маєме файный зачаток, фундамент, на котрум годні сьме будувати модерну науку за фунгованя туй части языка, котру называєме „словотвореня“ вадь „де-

риватологія“. Так же намічавучи подалші цілі сьей науки, любив бы ем акцентувати позур честованых колег на слідувучум. Єднов из наших днешніх задач, ми ся видить, є фіксація и описованя вшыткых словотворных значень вадь, ищи ліпше, словотворных категорій. Пріорітет, ми ся видить, маєме оддати содержателнуй сфері словотворной сістемы нашего языка. По тому, як скончиме списувати словотворні процеси раз „од формы“ – од значеня словотворного форманта: суфікса, префікса, конфікса, постфікса и т. д., изучиме закономірности їх скапчовати ся з определеным кругом мотивантув, ушориме повну лішту словотворных тіпув (што зробленой у булшости „великих“ славянських языкох и ку чому маєме стремити и мы), пак „од значеня“. Сяким кіпом нам ся удасть не лем ліпше описати словотворну сістему в цілови, айбо и вуйти на перспективу отвітити на вопросы не лем, „як суть збудовані наші дериваты“, айбо и глядати отвіт на вопрос „як мож будувати нові слова“, што є фурт актуалным про далшій розвуй наших літературных (респ. нормованых) формох русинського языка.

У дануй публикації представляєме дві специфічні словотворні категорії – демінувативности и аугментативности, котрі за уровнем абстрактности наближавуть ся ку граматичным категоріюм. Каждый предмет вадь жива істота годна быти вечшов вадь меншов, значить, у словотворной парадигмі каждого субстантіва, котрый называть предмет вадь істоту, з помочов суфіксув демінувативности вадь аугментативности мож потенціално чекати дериват з одповідным значенєм. Ку сьому ся капчат и того, же паралельно з „мірков – „меншій / вечшій“ иде у людський свідомости субективна оцінка – „файный, милый и т. д. / недобрый, пудлый и т. д.“. На самый перед то ся тыче тих случаюв, коли йде бесіда за чоловіка. Природным є, же в наших понятях „малый“ значить „милый“, пор. напримір: 'небожятко, сігінятко' и т. д., ай не лем, кедь бесіда за чоловіка, ай за предметы, котрыма вун ся хоснує, пор., напримір: 'чижемкі, топанчата' и т. д. Суть случаї и наопак, коли хочеме негативно оцінити дакого, та тогды хоснуєме демінувативы вадь аугментативы, жебы акцентувати сякой оціненя. Вудти дериваты з негативнов оцінностнов семантиков, пор., напримір: 'смілошча, фіфочка, хижча, жебрачиско, живаниско' и т. д., у котрых ся акцентує не так на фізичнуй подобі особы вадь предмета, ги указує ся на міру поєдных негативных якостюв особы/предмета, вадь, ги у первум случаю, 'смілошча', пудчеркнути пониженный статус особы за цінностнов мінтов „великий, достропый (мудрый, серіозный и т. д.) – малый, недоростлый (глупый, несеріозный и т. д.)“. Айбо майчастійше обадва (даколи и три значеня, ги в слові 'смілошча', де плус ку тому мож зафіксувати и значеня „недоростлости“) значеня суть в контамінації єдно з другым. Не много маєме примірув, коли мож вуділити у сякум слові лем єдно даякой значеня – демінувативности, субективнуй оцінкы вадь недоростлости. Сяких примірув, ги 'центік' вадь 'рададанчик' є немного у нашум матеріалі (у 'цэнтікови', ги и у 'цэнтиви' маєме єднако лем по 10 міліметрув, 'рададанч' (бавка з бичаком, коли го мечуть шелякым кіпом до земли) и 'рададанчик' семантично не розличавуть ся нияк. Так же ту у обадрох случаех мож вуділити лем єдної словотворной значеня субективнуй оцінкы). Айбо вечшынов сяка граница у языковуй свідомости носителя діалекта вадь літературнуй нормы (также и у значенях наших дериватох) є вельми условнов. Напримір, не повіме, якбач, на дваметрового хлопа 'бачіко', скорі – 'бачій' и т. п. Мусиме, правда, зазначити, же и вуділеня окрема каждого из сих специфічных словотворных категорій є условной, и оправданой лем изглядывательськыма цілями. Не є чудным, же у руськуй и

українськый языкознательскый традиції, наприклад, сесі словотворні значеня дають доведна. Треба уповісти, же ушыткі тоті словотворні значеня характеризувуть ся стилістичнов пониженостев, деріваты з тотіма значенями майчасо хоснують у неформалнуй бесіді.

Кедь говорити за словотворну валентность субстантіва (здатность мотивовати деріваты), є ясным про каждого, же каждый предмет вадь особа потенціално годна быти оцінена у категоріях „малый – великий“. Другой діло, же реалізація сякуй словотворнуй можности на уровни конкретнуй словотворнуй парадігмы далеко не є таков, ги змінєваня даякого субстантіва за граматичными категоріями числа вадь пада, наприклад, наприклад. Словотворна парадігма нігда не реалізує ся з таков частотностев, ги граматична. Также не є чудным, же не од каждого субстантіва у бесіді реалізувуть ся деріваты зо значенєм демінутативности вадь аугментативности, тим вецей, фіксовані суть деріваты з сима значенями у словарех. Прослідіме йсе на примірі бесіды єдного села.

Айбо спершу даскелє слов за поселеня, бесіда котрого є предметом нашого изглядованя. Село Великі Лазы лежить недалеко од Ужгорода по путєви до Мукачова. Про Русинув є интересным зато, же ипен на Лазьскум березі забили Едварда Егана, славного державного урядника, котрый змагав ся помочи Русинум вурвати ся з економічного негоразду кунця XIX- зачатку XX столітя. З языкового позераня треба зазначити, же містна русинська бесіда прямо контактує з мадярськым языковим ареалом. Южна рувнина часть села граничить з гатаром мадярського села Хомці (укр. Холмець, мад. Koriáthhalmec). Што ся тыче языкового характера діалекта, мусай констатовати на самый перед, же містна тіпова про Ужанщину „у“-кавуча бесіда є набита як западныма (майвеце на уровню фонетики, айбо і лексикы, наприклад, лексеми 'келє, велє, веце, нич' і т. д.), у граматичці: форми первого лица вербуема, наприклад: 'мам, позерам' і т. д.), так і восточными русинськыма языковима елементами, пор. 'маву, позераву' і т. п. Система самогласок не до кунця отражена є у примірох, котрі представлені суть у суй роботі. Доста повісти, же на місті *u* звучить звук ближшый до *i*, замітно редукований є звук 'e', якусть котрого веце зависить од м'ягкости слідувучуй сполугласкы, а не од міста акцента у слові. Интересантна судьба давнєго 'y', котрый зачав лабіалізовати ся, та так, же днесь на єго місті звучить 'o'. Треба ищи зазначити, же змішаний характер діалекта став єднов из причин, же нігда не був вун обектом серіозного изглядованя. Што ся тыче далшого змішованя западных і восточных елементув, одмітимо, як нам ся видить, одбыває ся далша „естернізація“ бесіды обывателюв села (не є нич чудного, доста лем одмітити українізацію сосполного жывота державов). Западні елементи хранять ся хыбаль у поєдних співанках і сакралізованих текстох рудзвяных игр, пор., наприклад, фрагмент бесіды майколорітного участника бетлегема Губы: '...кід' нам н'іц н'є даце, то нас погн'іваце // в'шіці 'гарч'кі потр'єпеме, што на 'печу 'маце'. Туй, правда, мусай одмітити, же і старі співанкы і, тим вецей, тексты рудзвяных игр лишыли ся у памянтя люди лем старшей генерації (поверхь 65 рокув). Также функціонованя восточных русинських языковых елементув у бесіді обывателюв села по посліднуй войні лем ся звечшує, што є замітним, практично, на ушытких уровнєх языка. На уровні словотвореня йсякі зміны также суть, айбо, нараз яло уповісти, носять вельми незначный характер. Туй повіме, же за них мож буде говорити вже по изглядованю ушыткого языкового матеріала.

А ту подаєме деріваты демінутативности і аугментативности, фіксовані на днешній день у бесіді обывателюв села Великі Лазы, і поєдні коментарі ку ним. На то, жебы ліпше было видко структуру дерівата і зміны на морфологічнум стикови, даєме сі деріваты у составі словотворнуй пары: мотиват ← мотивант, пор., наприклад: 'відря ← відрб; капурка ← капюра; ташочка ← ташка' і т. д.

Майрегулярными суфіксами демінутативности у бесіді обывателюв села, фіксованыма не днесь у наших матеріалох, суть:

-ч(а)/-овч(а)/-увч(а)

Майчастіше сякі деріваты образувуть ся од мотивантув, котрі мавуть на кунціх сонорный вадь губный звук, пор.: 'віганьча ← віган; мацкільча ← мацкіль; аршувча ← аршув; кестеманьча ← кестеман' і т. п., айбо суть і такі, что кончавуть ся на *p* вадь *z*, пор., наприклад: 'свєдєрча ← свєдєр, образча ← образ'. Зазначимо, же перед все м'ягкым *ч* у сих і подобных случаєх иде асіміляція

за м'ягкостєв кунцєвуй сполугласкы основы (н/н', л/л', с/с', д/д', т/т', р/р'). Доста рідко фіксуєме поєдні зміны на стикови кунцєвого звука основы мотиванта і суфікса (на самый перед черянкы *к/ч, х/ч, ц/ч*, пор.: 'книжча ← книжка; мішча ← міх; покрбвча → покрбвіч' і т. п.). Рідше ся трафляють черянкы вадь утрата самогласок удну основы вадь суфікса, даколи у комплексі з черянок *ц/ч*, пор., наприклад: 'стулчá ← століць' (ту маєме черянку *о/у* удну коріня і на стику морфув *ц/ч* і утрата самогласкы *і* у суфіксови); 'нужча ← ногá' (черянка *о/у* удну коріня і на стику морфув *г/ж*). У двох случаєх фіксуєме „дзвонкий“ фонетичный вариант сєго суфікса –*дж* [ʒ]: 'буьнджа ← бунда; фірганьджа ← фіргангі'.

Ту даєме инші приміры з высшезазначеним суфіксом, котрый в словотворных парадігах субстантівув, котрі називавуть поєдні предмети і живі особы, реалізує демінутативнуй словотворной значеня: 'бігарьча ← бігарь; валувча ← валув; гадиньча ← гадина; глядильча ← глядило; голбвча ← голова; гордувча ← гордув; дарабча ← дараб; джбмбича ← джбмбік; дівчá ← дівка; дитвчá ← дитвч; Дюрьчó ← Дюрє; галірьчá ← галір; жидьча ← жид; заголовчá ← заголовок; засильча ← засилка; заяча ← заяць; кайстронча ← кайстрон; калапча ← калап; каліча ← каліка; камінчá ← камінь; колича ← колик; копольча → кополіць; коршувчá ← коршув; кошарча → кошар; курнічá ← курнік; лабча ← лаба; лазивчá ← лазиво; лайбича ← лайбік; малярча ← маляр; Марьча ← Мэря; мотузчá ← мотуз; мотича ← мотика; мошчá ← мош; навилчá ← навилка; облача ← облак; папирьчá ← папірь; пбгарчá → пбгар; постільчá → постіль; пбшчá → пбсок; пўльчá ← пўлька, пуляк; рєхлича рєхлик; сарáчá ← сарáка; свиньчá ← свиня; смблшчá смблш; танірчá ← танір; фалатчá ← фалат; фляшчá ← фляшка; хижчá ← хижка; хлівчá ← хлів; ціганьчá ← цігань; яблочá ← яблоко; яблунчá ← яблунка; ялувчá ← ялувка; жи'дувчá ← жид; жи'балбвчá ← жи'балбвк'.

Ку сим примірум односимо і тоті словотворно немотивовані з позиції синхронії слова, котрі суть членими з позора словотворнуй структуры, у котрых носитель діалекта легко ідентіфікує суфікс –*ч(а)*, пор. 'гилничá ← hálbing' 'мад.: нучна сорочка' і 'нарвчá ← на рўку', пор.: 'Ойлем до'ни'с хот' лем йед'но 'нарбвчá д'рив'.

-j(a)/-ø(a)

З помочов сєго суфікса суть образовані вєчшынов деріваты од субстантівув з фіналовима парными за твердостєв/м'ягкостєв вадь все м'ягкым 'ч', пор.: 'балтя ← бálта; відря ← відрб; гадєня ← гадина; дўпля дуплє; кантя ← кáнта; кáча ← кáчка; когутя ← когўт; кополя → кополіць; куся ← кóса; медвідя ← медвідь; мися ← миска; мáча ← мáчка; портя → портб; пся ← пес; тхоря ← тхурь; фєйса ← фєйса'. Окреме треба повісти за тоті деріваты, про котрых у матеріалі хыблять мотиванты, наприклад: 'пїтя ← ?', 'трўся' (у днешнєм языковум матеріалі не находимо мотиванта, айбо маєме деріваты 'трўсяк, трўська' з сим изъязаным, як видимо, корінєм). У случаєх 'пбтя' і 'паця' мусай зазначити, же ту высшезазначений суфікс кедь мож ищи ідентіфікувати, айбо слова з ним, майже, тратять вадь уже стратили значеня демінутативности. Не находимо у містнум матеріалі мотиванта і про деріват 'тбпбря' (деревляна ручка на мотыку, фєйсу і т. п.), котрый зато мож найти у днешнїх літературных языках, пор. укр. іст. 'топір' (боєва фєйса з довгов ручков) вадь рус. 'топор' (фєйса з ручков). Деріват з сим суфіксом 'туричя' (хустя з восточнов мінтов), майже, же образований од 'турецкїй'. Видимо, же 'хўстя' є деріватом мотиванта 'хўста', котрый, правда, также тратить (вадь уже стратив?) значеня демінутативности, та і сам мотивант (днесь хустов лазьскї люде називавуть элемент женського шатя, шурц) семантично фест оддалєє ся, ги видимо, од мотивата у днешнуй бесіді. По части морфологічнх змін констатуєме черянкы самогласок *о/у, е/ø* удну коріня ('куся кóса, тхоря ← тхурь, пся ← пес'). У єдинствєнум случаю, наколи деріват зо значенєм демінутативности образує ся од мотиванта на заднєязычный 'з', поз., 'небожá ← небўг', ги видимо, черявуть ся як сполугласкы *г/ж*, так і самогласкы *у/о*.

-ок/-ік/-чік/-лік

Ги у пережах случаєх ту маєме черянкы заднєязычных на стикови морфув, пор.: 'бережбк → бєрег; потбчбк → пбток; смєлендбчбк ← смєлендбк; сулбчбк ← сулбк', вадь *ц/ч*, пор.: 'клинчбк ← клинбц; кўнчбк ← конбц; пáлчбк ← пáлбц; стўлчбк ← столбц; ярчбк ← ярбц'; черянкы самогласок з нулов звука у корінєви, пор.: 'вєпрк

← вепірь; грэзнік ← грэзен; кўфрік ← кўфер; нòхтік ← нòхоть; цòмплік ← цòмпіль', вадь о/у, пор.: 'вòлік ← вул; мостòк ← муст; нòсік ← нус'. Фіксуєме і доста рідкостні поєдні черянки на стыкови морфув, пор.: 'пòтошєк ← пòток, дождь (вугворное ся – дош:) ← дòжджік'; усїєня основы мотіванта, пор.: 'лімбік ← лімбов'. Цїлий шор деріватув, у котрых тяжко вузначити мотівантув, пор.: пўнтлік (клунок), рòмплік (погарча), рáстік (крокус), портòк (обрус), грунòк (бережок), пўпорок (курачий жалудок), з позіції синхронного словотворєня суть се члєніми, айбо не мотивованї слова в сьом діалекті (не маєме ку ним мотівантув). Ку подобнуї лексичї, видав, мож зараховати и 'фєртїк' (грєзен) и 'кòнцік' (остаток цїгарєтлі)', пор. мад. *fürt* и *копс* з подобныма значєнями. В другум случаю, правда, лишавуть ся вопросы, обадва значєня мад. *копс* ('кустка, фалатча мнєса, вержена псови'; 'добыча') не мож, як видимє, прямо изьязати зо значєнєм днешнєго русинського 'кòнцік'. Треба уповїсти, же поєдні сякі дерівати, образованї даколи, дньєш траять словотворной значєня, и ту суть предствленї лєм зато, же можеме у них вучлєнити суфікс демінутативности (майчастїйше у контамінації з другыма значєнями). Се тот случай, коли розділ межє языков синхронїєв и діахронїєв у нашум изглядовану носити условный характер.

Повну лішту деріватув з сим суфіксом доповнюють слїдувучї словотворні пары: 'ланцòк ← ланц; пупòк ← пуп; фáлаток ← фáлат; бирòвік ← бирóв; грабік ← граб; дòмік ← дом; дрúтік ← друг; дубік ← дуб; жидік ← жид; ісусік ← Ісус; кєртїк ← керт; когúтік ← когúт; копáчік ← копáч; костєлік ← костєл; кòчік → коч, кòчія; рададанчік ← рададанч*'; рудік ← рудо; стрòмік ← стром; цáпїк ← цап; цєнтїк ← цент*; чòпїк ← чоп; штрúбік ← штруба; шòрік ← шор; пáнтлік ← панта; валúвчїк ← валúв; дáрабчїк ← дáраб; дубòвчїк ← дубòвій?; крижчїк ← криж; стрòмічк ← стром'. Словотворнов паров 'жидік ← жид' годні сьме ілюстровати случаї, коли деріваты ся характеризувуть фразеологічностєв семантики, другой значєня дерівата 'воробок'.

-к(а)/-ошк(а)/-оврішк(а)

Сей суфікс добрі познатий у інших славянських языках и діалектах. У наших матеріалах з ним суть зафіксованї сєсі деріваты: 'балтинка ← балтина; батєрка ← батрія; винїчка винїця; вóлічка ← вóліця (ўлічка ← ўліця); голòвка ← голова; гóлузка ← гóлуза; гузичка ← гузиця; газдинька ← газдиня; гòмбїчка → гòмбїця; зáйдка ← зáйда; капúрка ← капúра; карїчка ← карїка; кернічка ← керніця; кєфка ← кєфа; команїчка ← команїця; лопáтка ← лопáта; мáмка ← мáма; Мòнціка ← Мòнція; мучкá ← мукá; нўжка ← ногá; пáлічка ← пáліця; пєцка ← пец; Пірка ← Пірошка; рòйтка ← рòйтя; ручка ← рука; серединка ← середина; скúрка ← скúра; сугòлька ← сугòля; тивчарька ← тивчарь; трумбєтка ← трумбєта; хижка хижя; цєйдулка ← цєйдула; церúзка ← церúза; шòпка ← шòпа; шпáрка ← шпáра; яличка ← ялиця; контьòврішка ← кòнтя'. До дерівата 'пўцька' у містнуї бесїді на днешній день хыбит мотівант 'пуца', айбо легко го найти у інших русинських діалектах вадь словарєх літературного языка (поз., наприклад, Керча, 2007; Сабадош, 2008). Деріват 'папірка' (мн. папіркі), предплагаєме, бив образований од 'папірь'. Нам ся видить, же предмет, котрый добрі познавав каждый обыватель села, ибо бив свідком рїзання пацяти и здєраня по обпалуванї 'папірок' – „ногтюв“ пацяти, фест напоминант пергамент. И ту мусай зазначити, же поєдні деріваты у меншуй вадь вечшуй мірі траять значєня демінутативности з часом. Пор., наприклад, 'гомбїчка, тивчарька, церузка', котрі з часом носителями бесїды приймавуть ся скорї у якости словотворных варіантув, а не мотивованых од 'гомбїця, тивчарь, церуза'. Тим вецей, кєдь деріват ку тому несє даякой додаточной, фразеологічної значєня, котрого носитєлєм не є суфікс -к(а), як то ся стало з деріватом 'пєцка', котрый хоть и обозначать „меншу“ часть 'пеца', айбо є именованєм окремуї реалїї, не є примїром модїфікаційного словотворєня, котрыма суть демінутативні деріваты.

Кєдь повїдати за формалні змїны, котрі ся одбывавуть при словотворєню, одзначимє черянки кунцєвого *ц* на *ч* ('гузичка, гòмбїчка, команїчка, яличка'), вадь *к/ч*: 'карїчка, мучкá, ручка'; *з/ж*: 'нўжка'. Лєм у єднум случаю фіксуєме змїны у корінєви мотіванта, поз.: 'батєрка ← батрія', де з позіції синхронного словотворєня вудїляєме черяня *ф/е*.

-(ч)ат(а)

З сим суфіксом образувуть ся демінутативы у множном числі: 'богáнчата ← богáнчі; гєдьфáрчата → Гєдьфáрок; динкувчата ← Динковці; довжáнчата → Дòвгой Пòле; кросòвчата ← кросòвкі; ногавичата ← ногавиці; топáнчата ← топáнкі'. Наявность межє деріватами 'кросòвчата' у зобранум матеріалї (спортова обув, што хоснує ся лєм од 80-ых рокув прошлого віка) активїзує бесїду за продуктивность поєдных суфіксув у днешніх русинських діалектах.

-j(ó)/-ч(ó)

Невеликой число деріватув фіксувуть ся з сим суфіксом и ушыткі суть скорї зо стїлістичныма функціями, на скурчєня властных имен: 'Питє → Pityu (Пітю); Дюрє ← Gyuri (Дюрі); Мішє ← Мішко; Янчò ← Янкò; Палє ← Pál (пор. ищи Пòлі(й); Васє ← Василь'. Ги видимє, великий вплив на мужські имена мадярських еквивалентув, котрі и стали мотівантами про містні хлопські имена ('Питє → Pityu, Дюрòб ← Gyuri, Палє ← Pál). Зазначимє и того, же лєм два из них несуть значєня демінутативности (недоростлости) и дньєш: 'Янчò' и 'Питє'. На позначєня хлопув з сима именами у селї хоснувуть отповідно – 'Янкò' и 'Пїшта'. Высокочастотні Дюрє, Мішє и меншехоснованї Палє и Васє суть дньєш абсолютно неутралныма.

-к(о)/-ічк(о)/-очк(о)

Суфікс сей хоснує ся майчастїйше при образовану деріватув з субективнов оцінокв у парадїгмі субстантївув личных имен и прозивок, пор.: 'áпocko ← áпо; бáчико ← бáчій; Васькò ← Васє; вїнко ← вїно; Вїнційко ← Вїнцій; вúчко ← вòко; волòсчїкo ← волòся; дривкò ← дривò; Дюрькò Дюрє; Імрійко ← Імрій; Імрічкò ← Імрій; Мішькò ← Мішє; мнєско ← мнєсо; óчко ← óко; Палькò ← Палє; перкò ← перò; Пїтькò → Пїтє; Пòліко ← Пòлій; Феркò ← Фєрій; Царькò (прозівка) ← царь; Шòніко ← Шòній'.

Далші деріваты з демінутативным значєнєм образувуть ся з помочов нерегулярных суфіксув, пор.: -очк(а)/-ічк(а) – 'бáбочка ← баба; бїціглєчка ← бїцігля; гáмбòчка ← гáмба; звїздочка ← звїздá; кáльгòчка ← кáльга; кáнтòчка ← кáнта; мáмòчка ← мáмка; мисòчка ← миска; пáсòчка ← пáска; тáшòчка ← тáшка; фїфòчка ← фїфа; лáдїчка ← лáда; путїчка ← путь; студнїчка ← стúдня'; -л(я) – 'аршúвля ← аршúв; гордúвля → гордúв; канчòвля ← канчúв; коршúвля ← коршúв; кузля ← козá; чїкòвля ← чїкúв'; -ен(я) – 'горчєня ← гòрчїк; гузичєня ← гузиця; налпєня ← нáлпа; шапчєня ← шáпка'; -енк-/ -елк-/ -емк – 'грòзєнкї ← грòзно; жєбєнка ← жєбня; конопєлкі ← коноплі; чижємкі ← чижмі'; -атк(о) – 'небожáтко ← небожá; пїтятко ← пїтя; портятко → портя; пòбятко → пòтя; сїгїнятко ← сїгїнь; фїнджятко ← фїнджя; небúжчатко → небúжча'; -жук – 'псук → пес'; -чук – 'цїганьчук ← цїгань'; -чух – 'мїшчух ← мїх'; -чин(а) – 'коморчина ← комòра'.

На розділ од словотворнуї категорїї демінутативности, категорїя аугментативности у бесїді обывательюв села реалїзує ся з помочов лєм єдного суфікса -иск(о). Тота єго особость, же зачинать ся на самогласку, звєкшує, як нам ся видить, єго валентностні свойства на формалнум уровні, не провоцирує таку велику кулькость змін на стыкови корєня и словотворного форманта. При тому, одзначимє регулярні черянки заднєязычных фїналув мотіванта *к/ч, з/ж, г/дж*, пор.: 'бїбачиско ← бїбáк, бережиско ← бєрег, 'битанджиско ← битáнга' и под., и *ц/ч*, 'клинчиско ← клинчї' и под; стверднутя мягких фїналув (пор.: 'гонариско ← гòнаря; камїниско ← кáмїнь; лєгїниско ← лєгїнь; лїнгáриско ← лїнгáрь, мацкалїско мацкáль' и т. п.). У поєдных случаєх фіксуєме утрату самогласкы удну корєня, пор.: 'вєприско ← вепірь; вїтриско ← вїтор; куфрїско ← кўфер; псиско ← пес'; у єднум случаю черянку самогласок удну корєня, пор.: 'волиско ← вул'; у єднум ся появлять асемантична прокладка *ч* межє основов мотіванта и суфіксом, поз. 'кєстемáнчиско ← кєстемáн'.

Як и в случаю з демінутативами, реалїзация аугментативного значєня у парадїгмох назв люди призвождить до появлєня у значєню деріватув семантичнуї конотации. Актуалїзує ся, на самый перед, не великусть „вонкашнєго“, фїзичного тїла особы, а величина тих „днукашніх“ якостєв, котрыма надїлена особа. Йсє майзаметно, коли деріват є образований у словотворнуї парадїгмі назв

(Закінчїня на 15. стор.)

ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2016 ч. 3

Мілы чітателі, літо, час вакацій, сонця і воды є ту! Чоловік має конечні веце вольного часу і може робити вшытко, што через робочу сезону не встиг. Наприклад... чітати! Но, самособов, аж потім, кедь ся попасуєте з буряном в загородці, возьмете до рук кни... Ага, іщі покосити тоту високу траву... добрі, але тепер уж можете... Розумлю, іщі оправити дрыварню. Але... ах.

*Часу є фурт мало і навыше, верабоже платить, же жывот є прикуртый на то, жебы сьме сі могли дозволити чітати планы книжкы. Што із тым зробити? Опробуйте часопис **Русин** і ёго прилогу **Поздравліня Русинів**. Суть ту про Вас пририхтованы: біографія нашой поеткы-юбіланткы **Кветы Мороховічовой-Цвик**, выбір із ёй зборника поезіі **Любовны періпетіі і еден із найновшых стихів Миколая Ксеняка Чом не сьме горды?** Сядьте сі на лавку при потічку, ляжте сі під приязный холодок міцного дуба, ці до пахнячого сіна...*

Карне дієм, приятелі!

Мгр. Михал ПАВЛІЧ, докторанд Центра языків і культур народностных меншын
– Іншітуту русиньского языка і культуры ПУ.

Кветослава КОПОРОВА, председкыня Сполку русиньскых писателів Словакіі

Оцінена поетка-юбілантка **Квета Мороховічова-Цвик**

Мгр. Квета Галасова, роджена Мороховічова ся народила **20. апріля 1946 в чеськім місті Мост**, де ёй родічі, як ай много іншых Русинів в повойновых роках одышли за роботом. По пару роках ся фамелія вернула до свого родного села – до Пчолиного (окрес Снина). Ту Квета наступила до основной школы, выходила першых пять клас, потім продовжовала у Снині, де на общоосвітній школі, міджі людми званій „есвеешка“ зматуровала. По матурі пішла штудувати до Пряшова. У Пряшові здобыла високошкольску освіту на Філозофічній факульті Універзіты Павла Йозефа Шафаріка. Постградуалны штудії абсолвовала на Катедрі журналістики Карловой універзіты у Празі.

Публіковати зачала почас першой своёй работы, кедь наступила як одборна працовнічка до галерії уменя у Пряшові. Были то рецензіі о выставках, котры посилала до тогдышніх Выходословеньскых новин. В публікачній роботі продовжує, але вже як редакторка *Прешовскых новин*. Занедовго переходить робити до Україньского народностного радія (редакції у Пряшові), де як редакторка і модераторка справодайства і публіцистики одробила скоро десять років. З родинных причін одышла жыти на западне Словеньско, але од писаня не одходить – в Новых Замках робить як редакторка регіональных новинок *Нашы новости*. Попри редакчных роботах зачала писати курты прозовы творы і своіма стишками заповнять рубріку під назвов Поетічны рядкы.

По ніжній революції ся стає шефредакторков уведжених новинок. Попри тім слідує і реагує на події, котры ся дотыкають „русиньского світа“. Зачінає тым темам веновати все веце своіх віршів, котры іщі все пише по словеньскы. Знамы суть з того періоду віршы „*Návraty*“, „*Andrijovi, alias Andymu*“. Новинарській роботі присвячує цілый свій активный жывот, аж до одходу на пензію. Говорить ся, же ід старости чоловіка тігать веце домів. Так ай Квета Галасова по парумісячнім оддыху, час пензіі вывжывать на частішы навщівы выходного Словеньска – своёй родины у Пряшові і у Пчолиннім. Ту ближе спознає выдобытки русиньского руху. Тоты ёй натілько за-

інтересовали, же і сама вирішила дати до нёго своі силы. Задоважила сі доступну літературу і зачала на собі робити. Занедовго самоосвіта принесла своі плоды. Од перекладів властных словеньскых текстів поезіі вже був лем малый крочік ід писаню віршів в русиньскім языку. Контактує прашівскы русиньскы редакції і од року 2007 зачінає публіковати першы своі віршы. Мож повісти, же Квета Галасова ся вернула ід своему русиньскому коріню через свою поезіі, котру днесь пише нелем „о своіх“, але ай „по своему“. Ёй поезію мож чітати під умелецькым меном Квета Мороховічова-Цвик в Народных новинках, або у Русині. Квета Мороховічова-Цвик є знама тым, же ід писаню по русиньскы приступує серьёзно, з повнов одповідностёв. Она не патрить ід тым русиньскым авторам, котры пишуть много. Наспак, покы вирішить, же дашто стоить за опублікованя, передтым над своёв поезіов довго робить. Є як авторка дуже скромна, а є една з немногих, котра з повнов важностёв бере нелем обяг, але ай форму своіх віршів. Абы тота форма одповідала нормам русиньского языка, Квета Мороховічова-Цвик вывжывать першу можность, яка ся і притрафила на здоконаліня свого языкового прояву. Так ся приголовила на I. річник Літнёй школы, котру організує Іштітут русиньского языка і культуры – STUDIUM CARPATO-RUTHENORUM 2010, наслідно абсолвує ай другый річник Літнёй школы натішена, же ёй то посувать дале нелем у розвитку русиньского языка, але ай у пестованю і зміцнёваню своёй ідентіты. Міджітым выдає свою першу поетічну збірку – по русиньскы *Думкы і тужбы* (2010). Выданём самостатной збірки орігінальной поезіі писаной в русиньскім языку ся Квета Мороховічова-Цвик стала членков Сполку русиньскых писателів Словакіі. Наслідно ёй вышли ай дві книжкы про діти *Камаратя спід зеленого дуба і белавого неба* (2011), і переклад віршів зо словацького языка авторкы Марії Хованцовой. Книжці дала назву *Возьмий ня за ручки* (2013). Літературный фонд ёй за тот переклад уділив **Літературну премію в рамках Ціны Александра Павловича** (2014). Ай к робо-

ті у Сполку приступує Квета Мороховічова-Цвик серъезно, як членка комісії при Літературнім фондї у Братїславі за русиньску народностну меншыну. Вдяка ній много русиньских авторів здохло творивы штїпендії од Літературного фонду. Она сама про себе не жадала... аж на вызваня, же ай она бы могла вывжыти таку можность, дістала штїпендію, і вышла ей друга книжка поезії *Любовны періпетії* (2014). За ню 14. юна 2016 перебрала у Братїславі Квета Мороховічова-Цвик **Літературну премію в рамках Ціны А. Павловича**, котру уділює Літературный

фонд за орігінальний літературный твір в русиньскім языку. Оцініня здобывала таксамо в Літературнім конкурзі Марії Мальцовской, котрый каждорічно організує Сполук русиньских писателїв Словакії. В сучасности має приправлену далшу збірку поезії *Шыте нитков бабячого літа*.

Кветї Мороховічовій-Цвик к округлому юбілею, котрый в тім році ославила, жычіме міцне здоровя і много творивых сил на пути за новыма метами в ей поетічній творчости.

К. МОРОХОВІЧОВА-ЦВИК

(Вибір поезій із збірky *Любовны періпетії*)

Маёвы рана

Рана суть тихы,
співучі і болячі.
День провиднів.
Потячій хор вже добру хвілю
продукує свою ранішню увертуру.
Ты ся пробуджаш
з болём, но нелем на душі,
бо роки ся підписали
і під твою тілесну скриньку.
– Найтяжшый є першый крок, –
жартовали в купелёх.
– Выкоч рівно до другого –
жартую я.
– Лем не одкрывай перед людми
зрана своє сердце,
бо можуть наплювати
на ёго отвореность і доброту.
Рана суть тихы,
співучі і болячі...

Любость і зрада

Взяв єсь мі сердце,
взяв і думаня,
взяв єсь мі душу,
моє спаня.
Де-сь був, Іване,
де-сь побывав,
кідь мій зелений вінок
другый брав?..

Сновы рядкы

Хочу быти пахом
покошеной травы,
так повалю замкы
і твоёй бастілы.

Взяти і летіти
хочу на край світа,

вылічіти сердце
од болячок літа.

Тужу быти дома,
де зелень – красота,
вітриком ся нести
до свого потока.

Сничок ня понесе
як важка на крылах,
полечу легонько
по біленьких хмарах.

Што є ласка?

То є цукерь і сіль
до колача,
з котрого поїдаме
цілый жывот

То суть мотылики,
што нам літають
коло пупка
і в підбрїшку.

Є то погладжїня
і обятя,
при котрім ся затрясе
земля під ногами.

Є то біль і смуток,
і незнамый страх
з нежеланой
розлуки.

Што є ласка?

Носталгія спід верьбы

Верьба молодости
росла коло лавкы,
зелена, кошата,
ссала воду з рікы.

Під нёв залюблены
нераз ся стрїчали,
вшитко їй повіли,
што на сердцю мали.

Стара смутна верьба
знать слово тримати,
сповідь залюбленых
не любить скламати.

Як місячок світив,
закрывает їх твари,
бы нихто не відів
як ся цілювали.

* * *

Верьба коло лавкы
вже спорохнявила,
в споминках остало,
же ту колись была.

Ой, верьбонько, верьбо,
Вже-сь своє оджыла,
сповіді і жалі
єсь зо собов взяла.

Любовны періпетії

Любов
не має дефініції,
она просто
є.

Слободно
як зелена важка
над водов
політує.

Прийде, коли хоче,
одыйде, коли хоче.
Так то є.

Потїшить
і зармутити знає.
Квітку по квітці
як пчолка на луці
цілує.

І така, і сяка
быває.

Любов, справды
дефініції не має.

Парадоксы

Я не єм дівча
на єдну сезону,
котрого я люблю,
не люблю ся ёму...

Праведна

До кінця живота
буду лем плакати –
на страчену ласку
з болём споминати.

До кінця живота
вже лем із слызами
буду споминати –
як то было з нами.

Ці то была ласка,
што праведнов зовуть
або лем мотылик,
быв ту, а уж го ніт.

За штиридцять років
не было той днини,
жебы-м не думала
на тоты години.

* * *

Хоць їх было мало,
быв то час прекрасный
і без цілованя
были сьме барз щастны.

Што сьме были ведно,
велё ся не стало,
міцно силне путо
нас к собі тягало.

По так довгім часі
многе ся змінило,

но ласка є вічна –
і з нашов так было.

Так было і буде
до сконаня світа,
хоць тебе вже ту ніт,
ласка во мі скрыта.

В моім сердцю, мыслях,
частых споминанях –
твій образ не блідне –
ангелы го храняць.

То была праведна,
в писмах утримана –
любовь в моім сердцю –
про мого Івана.

Як черешні квіт

Сивый волос голов крыє,
но душа ся міцнов чує,
сердце хворе але любить,
свою ласку барз голубить.

То праведна ласка, Йване,
як черешня в маю цвине.
Грає фарбами як дуга,
привитати хоче друга.

Довго зріла осудова –
дакілько десятков років,
не встигла ся вна вознести –
на гріб треба квіткы нести.
Свічка горить, но раз згасне,
каждый має свій час ясный.

Іванова вже загасла,
ці знав, же го чекаєть ласка?

Хворота му надій взяла,
вшитко, што му было міле,
не дізнав ся, же ту дома,
чекало щастя преміле.

Дівча, што го все любило,
писемка выписовало,
на шлюбный перстїнь чекало,
но нігда го не дістало.

Ох, ты праведна любосте,
чом-сь укрутна, без мілости,
чом двом сердцям не даш жыти
і вірно ся любовати?

Ласка неласкава

При потічку, при тім нашім,
де верьбы пють воду,
говорила міла з мілым,
ці найдуть в собі згоду.

Днешні ласкы не вытримлють
аж до посліднєго скону,
люблять ся лем курто,
вірити не є кому.

А може предці буде зміна
ласкам світне на ліпшы часы –
сердця загорять любостєв,
на хосен дітєм, внукам нашым.

Миколай КСЕНЯК

Чом не сьме горды?

Мы, Русины,
сьме скромны, ученливы,
овладаме доподробна
міфы Рима,
астрономію,
літературу Егіпта,
анатомію...
Но чом
не сьме горды
на свою народность?
Чом?
Є то тым,
же не познаме свою історію.
Не маме тушіня о славных предках,
о ділах єпископа Тарковіча,
Бачиньского, Духновіча...
Чом о них майже ніч
не знаме

і од них бочіме
і як чужжіх обходиме?
Чом?
Бо сьме занедбали,
сьме ся не старали
о выхову молодежи!
Перед чім,
перед яким ціннішым богатством
очі сьме заперли?
Як сьме могли забыти
прастару мудрость,
же школа є жрідлом
чествованя історії?
Як сьме могли?
Бо довгы рокы
Не маме свої школы!

Як можеме любити
нашу културу
і родну літературу,
кідь в школі не чітаме
твори Духновіча,
Ставровского, Павловіча,

Кубека, Поливкы...
Як можеме любити
і вживати нашу реч,
кідь школярям до сердець
довгы рокы
не прискіплює наш учитель
любозвучне
кодифіковане
слово материньске,
кідь наша дітина на уроках
не аналізує
сучасны твори
Мальцовской, Сухого, Харитуна,
Кудзея?..

Як може
молодеж быти пышна
на свої обряды,
традіції дідка, бабкы,
кідь ключ
од колодки уцты і подякы ку
дідовизні
не переберать на

уроках
з рук
нашого педагога?
Тадь лем він,
наш учитель-патріот,
є здатный
поломінь ласкы
ученикам одовздати
і в їх сердці запалити
іскру патріотизму.

Вірьте,
лем она,
наша школа,
докаже нам сформовати
юристів, герців, педагогів,
смільх мудрых редакторів,
вірных отців духовных,
будучіх старостів, писателїв...
Лем она є здатна
выховати інтелігенцію,
особности –
нашых репрезентантів народа.
Тадь і мы
без особенностей визнамных
сьме тіло без духа,
стром без плоду,
сьме стром оцайхованый.
А де нам можуть вирости
воджатаї-особности,
кідь біда і днесь –
як колись в Ракусько-Угорьску –
жене нашого хлопця, мужа, дівку
за роботов до далека,
на чужіну,
а наслідно
заникають нам родини,
пустнуть хыжы, школы,
вымерають села,
там, де зріли зерна,
днесь є толока

зароснена.

Вытыкаме молодым,
же не хоснують
языковы кодифікованы правила.
Одкы їх мають знати,
з новинок? Радія?
Де ся мали научіти,
де собі освоіти
пожадованы нормы,
кідь не маме
свої школы?

Де є тот факір-політік,
котрый в баршановій
нам обіцяв
економічне і культурне
выровняня,
а теперь господарьство нашого края
є на заплаканя,
а з ёго упадком сьме стратили
і опорны стовпы
нашой ідентіты –
заникли нам школы!
Як ся могло стати,
же функціонарі РОС
так занедбали
пріорітну задачу
оброджіня?
Ці Василь Турок-Гетеш
міджі найпершы
задачі не становив
закладаня школства?
Як ся могло стати,
же ся скотуляла
до пропасти
выхова
поколіня молодого?
Зосыпала ся до ямы, до затміня,
бо нам і днесь
хыбує яснозривный

жычливый
воодушевляючий
дух
Александра Духновіча
і блаженого епіскопа Гойдіча.
Під їх веджінём
бы нашы школы
теперь не стояли
на сліпій коляі.

Спамятайме ся, Русины,
повзнесьме ся над хыбы, выны
теперішні і давні
і підпорьме зъєдночены силы
при ОСРС,
бо лем ту, в єдинстві,
суть заруку успіхів
в закладаню школ;
лем ту маме істоту,
же вылетятъ із них
смільы нашы соколы,
котры будуть
цтити материньске слово,
положатъ жывы квітки
вдякы
героям на гробы
в Токаїку, в Прєкопі, на Дуклі...
Лем в єдинстві є зарука,
же ожыє азбука –
знак нашой ідентіты,
же наш школярь
радостно
отворить і прочітатъ
Букварь Янка Гриба...
Же мы,
заслугов нашой школы,
будеме на себе горды,
і достойно здобудеме свої місця
міджі народами Европы і світа.

11. 5. 2016

ЛІТЕРАТУРНЫЙ КОНКУРЗ МАРІЇ МАЛЬЦОВСКОЙ

Од 5. септембра до 25. новембра 2016 Сполук русиньскых писателїв Словеньска у сполупраці з редакціов *Русин* і *Народны новинкы* і Інштїтутом русиньского языка і културы Пряшівской універзіты в Пряшові выписує **3. річник Літературного конкурзу Марії Мальцовской на найліпшы творы в области поезії, прозы, есеїв і драмы в літературнім русиньскім языку.**

Оригіналны літературны творы в розсягу од 10 до 20 сторінок тексту (непублікованы) може на адресу: **ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., Інштїтут русиньского языка і културы ПУ, улїця 17. новембра ч. 15, 080 01 Пряшів** посылати каждый автор од 18. року віку, жыючий в Словеньскій републіці.

Конкурз є анонімный, то значіть, же каждый автор до обалкы з літературным твором вложитъ іщі єдну заліплєну обалку, в якій буде ёго мєно, прїзвіско, адреса і фотопортрет. Обалкы з мєнами і прїзвісками будуть розбалєны прєседом пороты по оцініню конкурзу (буде го оцінєвати тройчленна порота).

Выголошіня выслідків конкурзу ся одбуде в послїднім тыждню децембра 2016. Найліпшы роботы, выбраны одборнов поротов, будутъ наслідно оцінены і опублікованы в часопісі *Русин*.

Прїправный выбор літературного конкурзу

СЛОВОТВОРЕННЯ У РУСИНСЬКИХ ДІАЛЕКТОХ: ДЕМІНУТАТИВЫ И АУГМЕНТАТИВЫ У БЕСІДІ ОБЫВАТЕЛЮВ УЖАНСЬКОГО СЕЛА ВЕЛИКІ ЛАЗЫ

(Закінчення із 10. стор.)

особа за їх якустями, пор., наприклад: 'бетяриско ← бѣтяр; брехачиско ← брѣхáč; валяговиско ← валягѹв; вонячиско ← воняк; глупачиско ← глупáк; гунцутиско гунцут; добрячиско ← добряк', пнячиско ← пняця и т. п. Подобной ся одбыває у чистум виді и тогда, коли значеня аугментативности реалізує ся у парадігмох субстантивув, називавучых такі предмети вады явленя, у семантиці котрых домінують вады суть важні семы поєднх якустных характеристик сих предметув вады явленя (інтенсивность, наприклад: 'вітриско ← вітор и дожджиско ← дождж'; вады муцность, поз., наприклад: 'кріпачиско ← крпáк (вино); доганиско догáн'). Послїдній дериват, правда, має и другое, „класичное“ значеня 'великий' (шырокой листя, высокої стебло).

Дериваты (тим булше тоті, што образовані суть од имен особ) з помочов суфікса *-иск(о)* контамінують у собі нараз як значеня аугментативности, так и словотворной значеня субективної оцінки. У тих случаєх, коли вни суть мотивовані именами з ярков оцінювочов компонентов, наприклад: 'битанджиско битáнга', пнячиско ← пняця, 'сомариско ← сомáр (глупак)', 'фрасиско ← фрас (недобрий, злий чоловік)', нам ся видить, лишать ся лем значеня субективної оцінки. Так, ги и у єдинственум случаю, коли дериват з помочов суфікса *-иск-* є образований од форми множини субстантива – 'людиска ← люде', коли также, нам ся видить, мож говорити ипєн лем за значеня субективної оцінки. Даколи така оцінка (вечшынов негативна², ги ипєн у высшеодзначеных примірох) домінує вады представлена у меншуй мірі у значені деривата. Се добрі видиме, кедь суть образовані у парадігмох имен особ, што називають націоналну вады етнічну принадлежность, поз.: 'мадярьско ← ма́дяр; мацкаліско ← мацка́ль; русначиско ← русна́к; словачиско ← слова́к; ціганиско ← ціга́нь'. Значеня аугментативности годно быти реалізованої у сих случаєх, се, правда, узнаєме лем из конкретного контекста вады бесідной ситуації, в котруй представленый дериват. Гатары меже словотворными значенями аугментативности и субективної оцінки суть вельми условными. Як и у демінувативных дериватох словотворный формант даколи годен и асемантизовати ся. У нашум матеріалі се, наприклад, 'хлопчиско ← хлопціць', де мотивант и мотиват суть скорі словотворными варіантами, а не словотворнов паров у класичнум розумію сєго термина.

Туй даєме за азбучным шором ушыткі дериваты, утворені з помочов суфікса *-иск(о)*: 'бавусиско ← ба́вуса; бетяриско ← бѣтяр; бережиско ← бѣрег; бібачиско ← бібáк; бігариско ← біга́рь; бідачиско ← біда́к; битанджиско ← битáнга; богачиско ← бога́ч; боганчиска ← бога́нчі; болотиско ← болóто; брехачиско брѣхáч; бучиско буч; буячиско ← буяк; валяговиско ← валягѹв; веприско ← вѣпирь; відриско ← відрó; вітриско ← вітор; волиско ← вѹл; вонячиско ← воняк; вочиска ← вóчі; гадиско ← гад; глупачиско ← глупáк; горчиско ← гóрчик; гузичиско ← гузица; гунцутиско ← гунцут; гонариско ← гóнаря; гумачиска ← гума́кі; дарабиско ← да́раб; двориско ← двур; деревиско ← дере́во; дівчиско ← дѣвка; дїтвачиско ← дїтвáк; добрячиско ← добряк; доганиско ← дога́н; дожджиско ← дождж; домиско ← дом; жебрачиско ← жебра́к; жіваниско ← жіван; жониско ← жона; зайдиско ← за́йда; кайстриниско ← кáйстрон; камініско ← ка́мінь; кертиско ← керт; кестемáнчиско ← кестема́н; кірзачиска ← кірзакі; клепачиско клепа́ч; клинчиско ← клині́ць; книжиско ← книжка; когутиско ← когу́т; количиско ← ко́лик; копачиско ← копа́ч; корназиско ко́рназ; коровиско ← корóва; корчиско ← ко́рч; коршовиско ← коршѹв; косиско ← ко́са; коцуриско ← коцу́р; кошариско ← ко́шар; крижиско ← криж; крпачиско ← крпáк; кутачиско ← кута́ч; куфриско ← ку́фер; лабиско ← ла́ба; ланчиско ← ла́нц; легініско ← легі́нь; лінгариско ← лінга́рь; людиска ← люде; мадярьско ← ма́дяр; мацкаліско ← мацка́ль; міхиско ← міх; морозиско мо́роз; мотичиско ← мотика; мушиско ← му́ха; навилчиско ← на́вилка; неборачиско ← небора́к; ножиско ← нуж; носиско нус;

облачиско ← облак; огниско ← о́гнінь; павучиско ← павѹк; пециско ← пец; пнячиско ← пняця; пличиска ← пличі; плотиско ← плут; плужиско ← плуг; погариско ← по́гар; псиско ← пес; пулячиско ← пуляк; русначиско ← русна́к; ручиско ← рука́; свиниско ← свиня; словачиско ← слова́к; слутачиско слута́к; сомариско ← сомáр; столиско ← стул; стручиско ← стру́чок; сулачиско ← сула́к; таніриско ← та́нір; таргóнчиско ← таргóнча; топáнчиска ← топáнкі; фалатиско ← фа́лат; фрасиско фрас; хвостиско ← хвуст; хижиско ← хижá; хлівиско ← хлів; хлописко ← хлоп; хлопчиско ← хлопціць; ціганиско ← ціга́нь; черевиско ← че́рево; чижмиска ← чижмі; шайтиско ← шáйта; шіфонериско ← шіфонѣр; шориско ← шор'.

ЛІТЕРАТУРА

БЕРЕЖАНИН, И. (1827) : Въ обще о различіи Славянских нарѣчій, собственно же мало й карпато или Угрорусских. Письмо-статья Ивана Бережанина къ Орлау. In: *Матеріалы по исторіи возрожденія Карпатской Руси. I. Сношенія Карпатской Руси съ Россіей въ первой половинѣ XIX-аго вѣка. Собралъ И. С. Свѣнцицкій.* Львов, 1905. 46-56.; поз. в интернеті: <https://www.academia.edu/8484435>

ГАНУДЕЛЬ, З. (1981, 1989, 2001) : *Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини. Частини I-III.* Prešov.

ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Й. О. (1958, 1960, 1993) : *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (Лексика). Частини I-III.* Ужгород.

КЕРЧА, І. (2007) : *Словник русинсько-руський словник. У двох томах, верх 58 000 слов.* Ужгород.

НИМЦУК В. В. (1962) : *Словообразование именных частей речи в закарпатских верхнеприборжавских говорах.* Автореф. дис. ... канд. филол. наук, Киев.

ПАНЬКЕВИЧ, І. (1938) : *Українські говори Підкарпатської Руси і сумежних областей. З приложеньям 5 діалектологічних мап. Частина I. Звучня і морфологія.* Knihovna Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu v Praze. Číslo 9. Praha.

РАМАЧ, Ю. (2002) : *Грамматика русского языка за I, II, III и IV класу гимназії.* Београд.

РУССКАЯ ГРАММАТИКА (1980). Т. 1: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. Н. Ю. Шведова (гл. ред.). — М.: Наука. 121-450.

САБАДОШ, І. В. (2008) : *Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району.* Ужгород.

ХАРКІВСЬКА, О. В. (2015) : Суфіксальний словотвір апелятивних імеників в українських говорах Закарпаття. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Ужгород; поз. в интернеті: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_harkivska.pdf

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА К. (2015) : Дериватологія. In: *Грамматика русинського языка.* Пряшів, с. 237-270.

BOUDOVSKAJA, E. (2010) : Carpathian Dialects of Brid and Novoselytsia: Brief Descriptions. In: *Діалектологічні студії. 9: Запозичення та інтерференція* / Відп. ред. П. Грищенко, Н. Хобзей. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ. 536-543.

GEROVSKI, G. (1934) : *Jazyk Podkarpatské Rusi I, Lidová řeč Podkarpatské Rusi (s mapou nářečí Podkarpatské Rusi).* In: *Československá vlastivěda, díl III. — Jazyk.* Praha. 480—517; поз. ищи: Геровский Г.: *Язык Подкарпатской Руси.* Перевод с чешского. Книга подготовлена к изданию стараниями С. В. Шарапова. Москва, 1995.

ПОЗНАЧКЫ

1 Знаком * одмічені суть дериваты, котрі не мають (не годні мати) значеня демінувативности.

2 Тот факт, же у русинському языкови, туй конкретно бесідуєме за словотворный уровінь, на реалізацію негативной оцінки (як и у иных славянських языкох) суть на много вецей словотворных формантув (суфіксув, префіксув), ги на образования дериватув з позитивнов оцінок, заслужыв бы, на нашу гадку, на окремый и серіозный изглядовательський позур и не лем (!) лінгвістув.

ПОЖИЧЕНИ СЛОВА У ЯЗИКУ ЮЖНОПАНОНСКИХ РУСНАЦОХ

Abstract

This paper deals with great influence of mostly Serbian, then Hungarian, German, Turkish, Italian, French and especially English on the lexicon of Southern Pannonian Ruthenians. Four types of borrowed words have been distinguished: foreign words, adapted words, accepted words and international words. There are lost, partially forgotten or completely forgotten roots, as well as whole words that can provide a productive basis in the language, and this inner reserve should be activated, but words of related dialects in the Carpathian Mountains should be activated too. In addition, we should use the happy circumstance that the language of Southern Pannonian Ruthenians is a Slavic language and there exists a rich choice of words in other Slavic languages, not only in Serbian. However, internationalisms, if we try to overcome describing in language, we will not be able to avoid in expert texts.

1.1. О язику барз часто водземе вшеліяки конструктивни розгварки на рижних фахових целох и форумох: як повеме тото або гевто, як преложиме тото або гевто слово з даедного языка, з яку букву напишем тото або гевто поняце, з якими словами виражиме таки або иншаки чувства, як дефинуеме даяке зявенє, як ше ментуеме од цудзого уплїву, як направиме нови термини за хтори не маме свойо слова. Бешедуеме о язику прето же водземе бригу о нїм, же дзбаме за нього, же ше о нїм стараме, же бизме го сцели цо длужей зачувац и зохабиц як тал нашим нашлїдником.

Але, чи зме дараз подумали же не лєм ми бешедуеме о язику, але же и язик бешедує о нас!

1.2. По приселеню до Бачкей, язик южнопанонских Руснацох ше нашол у нових обставинох: одорвани од свойого карпатского кореня, у сербским, горватским, мадярским и немецким окруженю. У таких обставинох вон почал трациц „животну моц“, понеже ше вецей не могол розвивац и збогацовац „черпаюци моци“ з подлоги на хторей настал. Даедни архаїчни слова достали нове значенє, дзепоедни народни слова зачувани лєм у фразеологийних виразох и їх основне значенє нешка забуте, а даедни слова з карпатскей лексики старши людзе ище хасную у бешеди, але часто паралелно зоз дублетами (сербизмами). З другима словами, у якей мири ше слова з нашого народного языка траца, у такей мири ше у нїм ширя сербизми.

1.3. Неодлуга потим як вишла *Грамматика бачваньско-рускей бешеди* о. др Габра Костелника Гомзового (Костелник, 1923), професор Гавриїл Надь (Надь, 1988) виражел опредзелене же ше *цали розвиток языка состої у розвиваню нових прелївох у значеню словох и розвиваню нових значеньох словох* и твердзел, цалком оправдано, же ше спред чистоти языка не шме одруциц шицку цудзу лексику, поготов не гевту специјалистичну, бо розвити язик соціјално розпасмовани по подручох живота и наукових дисциплинох. *Цудзе слово одруциц лєм кед маме домашине!* Тиж так, вон обачел же терминология одредзених подручох живота систематично пришла з одредзених националних языкох зоз хторима южнопанонски Руснаци були у дотику у Старим краю и у южней Панонїи, а хтори були економски – у смислу материялней култури – розвитши (наприклад: немецка ремеселница терминология або мадярска терминология зоз школи, администрациї або економики). Професор Надь препоручовал же лепше, кед нет одвитующе руске слово, найсц описни еквивалент согласно „духу“ руского языка и виражел свідомосц же ше у дальшим розвою и планованю, нормованю руского языка треба операц на даеден други або на даедни други языки, вшеліяк славянски, зоз хторима зме жили у контакту.

1.4. Одредзену важносц ма питанє кеди бул формовани язик южнопанонских Руснацох. Чи тота преламна гранїца була 1904. року, кед обявена перша кнїжка на тим языку (Костелник, 1904), чи 1891, кед ше першираз зявела публикация у хторей обявени записи народней творчосци Руснацох зоз Бачкей и Сриму

(Врабель, 1890). Медзитим, значне тото же спрам историйних жридлох, Руснаци од самого приселеня до Бачкей, коло половки 18. вику, хасновали *свой язык у школи*.

Процес стандардизациї языка войводянских чи южнопанонских Руснацох, мож повесц, почал ище 1919. року, кед на схадзки Руского народного просвитного дружтва одлучене же ше за основу стандартного руского языка вежне *живу народну бешеду*. Ниа цо основоположник руского языка и литературы др о. Гавриїл Костельник (Костельник, 1975: 156) у своєй „Хронїки Керестура“ записал: *През тото време, одкеди нашо Руснаци жию у Бачкей, одцудзели ше вони од других Руснацох, у вельким руским народзе постали вони окремна грана. На новим своім обиталищу, у нових приликох виробели себе нови характер, нови способ живота у обычайох, у газдованю, у едлу, у облечиву. А и язик їх постал 'їх власни' котри вецей нікому не припада лєм їм. Па так тото шицко нашло свой вираз и у чувству наших Руснацох. Вони знаю, же вони 'не таки' Руснаци як други. Вони ше сами оддзелюю од других Руснацох. Руснаци, хтори биваю на 'Горніци' (те. у Горней Мадярскей), то 'Горняци', а тоти, цо биваю у Галициї, то 'Галицијане'. О Руснацох под московским царом жию 'Руси' (або колективно: 'Рус') або 'Москале' (колективно: 'Москов' або 'Москаль'). 'Руснаци' simpliciter, як сом уж спомнул, то лєм 'нашо Руснаци'.*

О. Михайло Мудри, керестурски парох, подношитель Резолуциї о руским язику, моцно наглашел же велькоруски и украински язик *нательо цудзи же их не знаме вигвариц так як вони вигваряю, же су нам вельо и вельо слова цалком непознати*. З оглядом на його блїзки вязи зоз водзацама людзми у руским дружтвеним живоче, у першим шоре зоз владиком Д. Нярадийом, парохом Дю. Биндасом и уж преславеним о. др Г. Костелником, найскорей же таке становиско не було лєм його особне, але то було становиско водзацого ядра медзи Руснацами. За велькоруски и украински язик южнопанонски Руснаци тримали же то *прави руски литературни языки*, але их Руснаци не розумя: *Кед би ми, дакле, за наш кнїжевени язик вжали гоч хтори од тих двох постоящих правих руских кнїжевених языкох, теди би себе и свойому народу, церкви и школи наруцели едну вельку терху и пре тото, бо би мушели воспитовац себе и дзеци нашо на таким языку цо го не бешедує дома ані мац, ані дзеци, цо го не зна ані священїк, ані учитель.*

Ниа як вон то записал у *Руских новинох* 1929. року под насловом *Русини!*:

„Ми Русини, конар велького руского древа... тиж жадаме положиц нашу бешеду и слова на папер, да их и ми и други можу читац... Да ми Русини у Югославиї отримуеме блїзки контакти зоз нашу матичну територию, з руску жему, да ми знаме ей язик, да зме не одвоени од наших кривних братох у рускей жемі зоз горами и риками, державами и нацијами и цалком розличнима условями живота, теди би зме не мушели писац на своім власним дијалекту, ми би мали кнїжки и новини хтори уж обявени. Але почим ми Русини у Югославиї зохабени сами себе, муши-

ме ше старац о себе. Не можеме охабиц нашу милу мацеринску бешеду заварту у гарлох и устох. Мушиме указац же ми жадаме тиж читац нашо написани слова."

2.1. Вшеліак же ше барз швидко потим похопело же ше язык муши отверац гу сучасней култури, политики, філософії, техніки, те. же функция такваланога „природного языка“ знека животних ситуаційох валалскей, селянскей цивилизації – недостаточна. Нешка ми то чувствуеме як „камень спокуси“ нашого языка: не зневериц основни прикмети системи языка селянскей цивилизації, *дух языка*, як ше звичайно гвари, а оможлівиц його функционоване у условійох кед ше валал отвера гу швету.

Нови слова у литературним языку твориме од виходзена наших перших виданьох, дагдзе 1921. року. Од теди ше вше баржей ширели дружтвени функції нашого языка: од языка на яким зме ше спорозумівали у кругу фамелиї, руски язык постал язык новинох и кніжкох, после 1945. року – язык радия, потим наставни язык у штредней и на високей школи, язык телевизії и законодавства. За тот час, а окреме после 1945. року, у руским литературним языку створени на тисячи нови слова. О тим периодзе професор Микола М. Кочиш (Кочиш, 1978) писал: *У вименених дружтвених обставинох и у таким наглим прициску рижнородних потребносцох, тот наш язык бул цесни, нерозвити и недостаточни же би сам зоз своїма невеликими можлівосцама означел шицко нове цо пришло з пременку дружтвених обставинох и же би задоволил шицки наростнути потреби у просвити и култури. Прето же ше мушел розвивац нагло – а не було стаємней контроли над писаним словом – до нашей бешеди ше зляло вельо койцо цо до ней не спада. У тим початним повойновим чаше найвекша габа хтора заплюсла наш язык була сербскогорватска, цо ше муши, и попри декларованого начала у тим чаше о витворійовану равноправносци языкох и писмох народох и народносцох, тримац за природне. Бо, уставно-правна, декларативна, з єдного, и стварна равноправносц з другого боку – то два дияметрално поларизовани ствари; тей другей, як цо познате не лем на нашим прикладзе, нігда нет у идеалним, абсолютним смислу. Гоч наша жем у языку, националней култури, у шветових рамикох служи як приклад равноправносци, ясне же у каждодньовим живоце шицки языки на хторих ше бешедуе у нас не могу мац исти дружтвени статус.*

2.2. У своєї длугорочней роботі на писану и прекладану учебнікох, зберану лексичного блага, видавану словнікох, *Граматики руского языка* итд. проф. др Юлиан Рамач (Рамач, 2002) розликуе три можліви способи твореня нових слівох. То: **1.** пожичоване сербских слівох: а) без пременки їх форми; б) з присподобійованьом їх форми гу законітосцом руского языка; **2.** творене нових виразох з руских морфемох: а) з прекладаньом сербизмох; б) з преношеньом на нашо слова значеньох сербских слівох; **3.** виводзене нових слівох и значеньох без сербского уплїву: а) нови значеня у бешедним языку; б) нови слова и вирази у бешедним языку; в) оживійоване архаїчних народних слівох; г) хасноване интернаціоналізмох; г) нови слова и вирази у литературним языку по углядзе на словацки, українски, русийски або польски язык, з морфофонетску адаптацию.

1. Без гласових пременкох и пременкох форми сербизми найчастейше уходза до бешедного языка, а у литературним языку ше их з векшей часци гласово и по форми присподобюе (адаптуе) гу законітосцом руского языка. Так у бешедним языку маме сербизми: *станица, болница, службеник*, а у литературним языку тоті слова адаптовани: *станіца, больніца, службєнік*. У правней терминології, хтора у нашим языку барз нерозвита, гласово адаптовани слова як цо: *акционер, гонорар, законіти*, а по форми адаптовани слова як наприклад *поротнік, правнік, обтужніца, парніца* итд.

2. За кажди язык хтори ше находзи под уплївом другого языка барз характеристични способ твореня слівох то *дословне прекладане*, копироване цудзих слівох. Тоті дословни прекла-

ди воламе *калки* и їх творене не мож застановиц; вельо их ест и у сербским языку (наприклад з немецкого языка: *меродаван, великодушан, цепидлака, зубобоља, књиговезац*, вец калки виразох: *испит зрелості, правити се важан, упадати у реч* итд.).

Калки не нательо характеристични за наш бешедни язык (до бешедного языка частейше уходза непреложени сербизми), але их заш лем ест: *шлепе черево, покладац испит, белави каменок* итд. Вельо вецей калки ест у литературним языку. Скоро шицки нови слова ше твори, у ствари, по моделу сербских еквивалентох: *у циню войнох, у центре уваги, у другей половки мешаца, гушльов ключ, шветлосни рок* итд.

3. У бешедним и литературним языку ше творели (а и далей ше творя) нови слова и значеня независно од сербского уплїву, гоч у меншим чишле:

а) нови значеня у бешедним языку: старе значене *кросна* (за ткане) – нове значене: *кросна* на бицигли; старе значене: *таргоня* з цеста – нове значене: *таргоня* (штучни гной) итд. У литературним языку ше ридко домашнім словом дава нове значене независно од сербского уплїву, гоч би праве тот способ твореня слівох указал виталносц руского языка;

б) нови слова и вирази у бешедним языку: *пребиваци папер* (индиго), *набиваци пец, куля на дроце*. Тоті пар приклади указую нам же народ ма прихильносци за нови поняца творіц описни вирази. То способ твореня хтори не треба занедбац у литературним языку, а як приклад нам могу послужити тоті слова: *поджемна рика, верхомплїваюци, одпосилни ліст* итд.;

в) оживійоване у литературним языку архаїчних народних слівох хтори ше починаю забувац: *ручиц* (гарантовац), *вексла* (меница), *контракт* (уговор), *егзамент* (испит) и др. У тим поглядзе зме, нажал, недошлїдни кед ше роби о старих мадярских, немецких и других пожичених слівох: у даєдних случайох таки слова *врацаме* до литературного языка, а у других их *виручуеме* и место нїх хаснуеме сербизми лебо неологизми (наприклад место *бизовно* хаснуеме сербске *сигурно*; место *сбол* – нове *скравец*; место *школіц* ше – школовац ше). Недошлїдни зме вообщє гу шицким забутим словом, без огляду на то то яко го су походзєня: место *пасц статок* гуториме: чувац статок, место *ош* – осовина, место *обруч* – шина. Дзекеди домашні слова занедбуеме пре їх непознванє, а дзекеди пре неоправдани страх од мадяризмох и германизмох.

2.3. Можеме повесц на основи того же у языку южнопанонских Руснацох ест штири файти *пожичених* слівох. Перша файта *пожичених* слівох то *цудзи слова* – слова странского походзєня хтори правописно прилагодзени гу рускей гласовой системи, але хтори затримую даєдни прикмети жридлового языка яки не характеристични за руски язык. Таки слова наприклад: *компютер, дубл, джінгл, файл, лифт, джойстик*, але и *бифе, пире, кафе, та плей-оф, рентакар, байпас* итд. Друга файта *пожичених* слівох то *прилагодзени слова* – слова странского походзєня хтори присподобєни гу рускому языку и фонетски и морфологийно, як наприклад: *курсор, процесор, центр, чип, бит* итд. Треца файта то *прилапени слова* – слова зошицким усвоєни и хтори не мож, а ані не треба черац або заменьовац зоз даєкими жридловима рускими словами. Вони ше вецей ані не чувствую як цудзи. Штварта файта то *интернаціонални* або *медзинародни* слова, найчастейше латинского або греческого походзєня яки ше находза скоро у шицких, або голем у векшини європейских языкох, та их ані у языку южнопанонских Руснацох не треба кєровац. Тоті слова ше легко уклїпою до рускей язичней системи хтора розвила одвитуєци механізми примац греческо-латински елементи на вигодни способ (*контамино-вац, инфиковац, флуорографія, фрагментация, флуїд, фибриноген, функция, нерв, гатритис, лейкомея, радиоактивни, глициния* итд.).

2.4. Така ситуація на лексичним уровню, але розлики у давнейшим и нешкайшим языку ест и на морфологийним уровню. Наприклад, место нешка барз фреквентного прикметніцкогo закончєня

на –ски (телефонски, машински, поштански, магазински) дараз ше хасновало закончене –ов(у): *телефонова взза, машиново елементи, поштово посылки, магазиново зданя*. Нашо старши авторе место законченя –ски хасновали и закончене –и– та гуторели: *пенезови задруги, пошмерцова закончмоц, особови гайзибан, терхови гайзибан* (нешка бизме поведли: *пенезни задруги, пошмерцова помоц, особни гайзибан, терховни гайзибан*), а тиж так и иншаки законченя: *цигретлово паперики, концертово карти, образиво рамики, цукрово фабрики, угльово рудокопи; дизелова куля, радиово стаціи, касова кнїжочка, моторова бицигла, газво циви*, итд., а нешка бизме поведли: *паперики за цигаретли, карти за концерт, рамики за образи, фабрики цукру, рудокопи угля, артилерийска граната, радио станїца, шпоровна кнїжочка, моторка...*

Дараз було и порційово власци, и пилотова школа, и воздухова лада, и моторови чамец, и финансиова потримовка, а у Керестуре єст и нешка Гимназийова улїчка и парохийово зданіе.

На даєдни слова яки хасновали нашо предки зме уж и забули, та их нешка иншак хаснуєме. Поведзме, слово: *вигараздовац* (дакого) – нешка гуториме: вилярмац ше на дакого, вивадиц ше з даким; *гадац* – предпоставяц; *гайтук* – машля, кравата; *гирчиц ше* – гарнуц ше – до громади (о людзох); *гонштур* – вельки человек або человек хтори нїнач; *гваздац* – бридко робиц дацо; *немеш* – велможа; *оцил* – челїк; *пожиток* – хасен, уживане; *самоуоване* – самодовиріе; *серзовац* – набавиц; *сережань* – польочувар; *кабаціц* (дакого) – доганяц, критиковац; *каникула* – велька горучава; *касац ше* – змагац ше з даким або спрїчкац ше з даким; *каштель* – замок, дворец; *кергетовац* – гандровац дакого; *кенкариц* – франтовац, правиц фіглі; *обахтац ше* – присц гу себе, огутац ше; *паскуда* – неїдобра особа; *погібель* – загинуце, препасц; *полюбиц ше* або *злюбиц ше* (дакому дацо) – попачиц ше; *бештеловац* – наручиц; *бетега* – чежке єдло або желена овоц; *бидкац ше* – поносовац; *бировац* – мочи, удавац ше дацо зробиц; *катона* – вояк; *енгедовац* – допущиц; *любовац ше* – любїиц ше, сходзиц ше, фраєриц ше итд. итд.

3.1. Медзитим, єст у нашим язїку (и не лем у нашим) велї слова хтори зме вжали з других язїкох. Вони ше уж так одомашнели, же анї не чувствуєме же су не наше. Кед гвариме, наприклад, *тезга*, похасновали зме турцизем, а кед єй сцеме найсц замену, дочекаю нас германізмї: *пулт* и *штанд* (а нашо стари дараз гуторели: *столик*). *Лайсна* и *ладичка* тиж германізмї, а *фїйовка* мадяризем. Не вше зме *сїгурни* анї *стабилни*, часто зме без *идеї*, любїеме мац у обїсцу латински *фікус*, а у заградки италїянску *розмарїну*. Ходзиме на рижни и домашнї и странски *концерти* и *шоуи*, шедзиме у *салох*. *Папучи*, *чїжми* и *мендїуши* пришли нам з турского язїка; *тепїх*, *шпайз*, *якна* – з немецкого; *ниша*, *лавабо*, *плакар*, *лустер*, *блузна*, *пудер*, *парфем* – з французкого; *креденц*, *капут*, *панталони* – з италїянского; *бойлер*, *тренерка*, *пїджамма* – з англїйского; *ципели* и *бунда* з мадярского; *регал* и *радіатор* з латинского, *телефон* з греческого; итд.

Скафандер, шмати за авїятїчарох, мурячох и скїяшох – греческого походзєня (*skafe* – корїто + *aner*, ген. *andros* – человек) буквално: человек у корїце.

Костим за купанє *бїкїни* наволани по островє *Бїкїнїю*; *бермуди* тиж по островє – *Бермудох*; калап *панамма* по державї *Панамма*; волняне платно *твїд* ноши мено шкотскеї рїки *Твїд*; *шетланд* наволани по *Шетландских* островох; *кашмир* – по покраїни *Кашмир* на Гїмалаїох; *жерсей* – по мену острова *Жерсея*; *дамаст* – по сїрийским варошу *Дамаску*; *сатен* – по кїтайским варошу *Zaitуну*; *пес пекинєзер* – по *Пекингу*; *доберман* – по одховїйовачовї псох *Добермановї*.

Зоз науковим званїем *магїстер* (лат. *magister* – першобутно: учитель, совїтнїк, вожд; познєйше: наукови ступєнь) директна «родзїна» звїчайнї – *маїстор* (нем. *Meister* од лат. *magister*), потїм италїянски *маєстро* – почесна назва вельких маїстрох музики, та немецкї *меїстер* (*Meister* од лат. *magister*), хтори ма уни-

верзалнєйше значєнє: и маїстор и вельки уметнїк.

Секретар жрїдлово значи – чувар печача. Слово латинске: *secretus* – тайнї, скритї.

Дзєпоєдни (нешка високи и углядни функції) дараз були скоро – нїч. Напр. министр (лат. *minister*) и амбасадор (франц. *ambassadeur*) першобутно були – слугове. *Майор* латинске слово и значи: вїшнї, старши, а воєного фаху, давно, бул и *декан* – заповїднїк шатру зоз дзєшец вояками – дзєшаткар. Познєйше ше пошвєцел науки и станул на чоло факултету. *Ректор* (лат. *regere* – управяц) бул у старим Римє гувернер покраїни, а вєц городоначальнїк, та управитель штреднєї школи и на концу – перши человек университету.

Бїбліотєка од греческих словох (*biblion* – кнїжка + *theke* – лада, орман), бо ше у старих бїбліотєкох кнїжки трїмало у замкнутїх ладох, а саме слово *бїбліон* – кнїжка од мєна фєнїчанского варошу Бїблосу дзє Греки набавяли папїрус за писанє.

Коло шїї ношїме *шал*, а тото слово з персїйского язїка, дзє значи: волна. До нашого язїка найскорєї вошло прєїг сєрбского, алє ше його першобутнє значєнє розширєло по цалєї Европї: у италїянским язїку (*sciallo*), французким (*chale*), англїйским (*shawl*), немецким (*Schal*).

Верхню часц турскеї чїжми воламе мадярски – *сара* (*szar* – верхня часц циви на ноги), а горню часц талпї воламе по немецкї – *рїс* (*Rist*).

Штїри калєндарски мєшаци (а калєндар латинске слово – *calendae*) воламе по богох (*януар*, *марец*, *май* и *юнїй*), а два (*юлїй* и *август*) маю мєна познатїх римских царох: Гая Юлїя Цезара и Октавіяна Августа. *Фєбруар* наволани по старим римским швєту покаєня – *februa*, апрїл од латинского *aprilis* – хтори ше отвєра и *apricus* – слунєчнї. *Сєнтємбєр* сєдмї мєшац (лат. *septem* – сєдем); *октобєр* – осмї (лат. *octo* – осєм); *новємбєр* – дзєвяти (итал. *nove* – дзєвєц) и *дєцємбєр* – дзєшати (лат. *decimus* – дзєшєц).

Прєд жїму до хладнїяку авта додаваме *антїфрїз* (грєч. *anti* – прочїв + англ. *freeze* – замарзовац), же бї ше вода не змарзла, залєдзєла, а влєцє кладзєме напої до *фрїжїдєру* (франц. *frigidaire* од лат. *frigidus* – жїмнї), гоч фрїжїдєр, поправдзє, ма назву по амерїцкєї фабрїкї розхладзуючих пошорєньох – *Frigidaire*.

Слова *мотор* и *мотїв* блїзка «родзїна» – од латинского *motus* – рушанє: мотїв нас порушє на дацо, а мотор порушє авто або моторку.

Мотєл амерїцкє сцрацєнє од *Motorists Hotel* (мо-тєл), цо бї значєло: готєл за моторїстох.

Прєвожєнє роби и путнїкох ше вола *транзїт* (лат. *transire* – прєїсц, прєвєзєц ше), а од истого дїєслова и нешка така актївална *транзїцїя* – прєход, прєходнї перїод.

Аренa латинске слово и значи – пїсок, бо познати борїлїща гладїяторох у старим Римє були посїпани з пїском, а вони ше борєли босї.

Олїмпїяда нам, дабомє, прїшла з Грєческєї, точнєйше з покраїни Олїмпїї, дзє у давнїх часох отрїмовани олїмпїйнї бавїска.

Маратон наволани по валалє Маратон, як знак здогадованя на глашнїка Фїдїпїда, хтори бєжал од спомнүтого валалу до Атїнї явїц радосну вїстку о побїдї Атїнїянох над Персїянцями.

Стадїон тїж грєческого походзєня, алє насампрєдз бул мєра за длїжїну – 178 метєрї.

Пєнал латинске слово (од *poena* – кара), а не англїйске, як ше, погрїшно, дума. Англїцизем *пєналтїк* (*penalty kick* – карєбнє вдєрєнє), а тїж и *гєнц* (*hand* – рука), потїм *кєрнєр* (*corner* – угєл), *офсїд* (*off-side*).

Англїйского походзєня тїж и вєкшїна спортхох: *фодбал* (*foot* – нога + *ball* лабда); *парбї* – по мену варошу дзє тото бавїско настало; *гокєї* (*hockey*). У стварї, англїйске анї не тото бавїско анї його назва (лєм прїшло од Англїйцох), бо ше *гокєї* (тот на травї – вон старши) зявєл ищє у штреднїм вїку у Французкєї,

дзе достал назву: *hoquet* – пастирська паліца. Бавели го, значи, геверни пастире. Англійського походження и *теніс* (*tennis*), а тиж и *дерби* – найважнейше, одлучуюче змагане (походзи од мена англійського лорда *Дербія*, любителя коньох и організатора коньських обегованьох). *Скії* и *слалом* пришли зоз шнігового сиверу, з Норвежскей, а *шах* з персійского языка дзе значи: *краль*.

Пестуєме и забаву, шпиваме и вибераме *шлагери* (нім. *Schlager*), організуєме велі *фестивали* (*festivus*), спортисти и уметніки ходза до иножемства на *турнеї*, а гражданає як *туристи* (шицкоєдно, заєдніцке им французке *tour* – вилет, преходзка). *Газард*, *газардни*, *газардер* слова з французкого языка, дзе *hasard* значи: ризик, шмеле пробоване, та и трацене. *Ранец* або *руксак* – обидва слова з немецкого языка (*Ranzen*; *Rücken* – хрибет + *Sack* – торба, ташка); *воячки* *ципели* – *цокули* з італіянського (*zoccolo*), *боканчи* з мадярського (*bakancs*); *панцир*, цо чува перша и брух вояком – з латинського (*pancia*), а од истого слова и *панчета* – файта сланіни спод бруха.

Економия и *екология* розлични чловечи діялносци, але им походжене подобне: заєдніцке им греческе *oikos* – хижа (екология наука о способе живота и одношеня гу околіску, починаючи од своєї хижы и двора, а економия – управяне з хижу, обисцом, підприємством, варошом). Ламаня на целу то *фрактури*, а ламаня у политичних партійох – *фракції* и *фракционерство* або *фракционанство*, хторим заєдніцки корень латинске *fractus* – зламани.

Знаме же ше древене углє вола *лигнит*, бо ше по латински древо вола *лигнит*; дацо трецей класи ше вола *терціярне*, бо по латински *tertius* – треци, *верифікація* то потвердене, овера, спрам латинського *veritas* – правда; зашедане у полним составе ше вола *пленум*, спрам *plenus* – полни; *курс* гуториме прето же латинске *cursus* значи: бежане, цек, та ше и єдна файта буквох вола *курзив*, бо букви нагнути, як кед би цекли.

Випатрунок хижы у велім завиши од од *фасади* (франц. *fasade*), окреме спредку (з твари). Праве так, фасада «родзина» з італіянским словом *faccia* (*faccia*) хторе значи: твар, випатрунок. Фасади ше роби з *малтером* (нім. *Mortel*), хтори ше прави з *цименту* (лат. *caementum*).

Од єдзенья и напою – *шалата* нам од італіянського (*in salata* – посолене); место хриновкох, хтори ше є зоз хрином, хаснуєме немецки *виршли* (*Würstel*); *дебрецинки* нам пришли з мадярського варошу Дебрецину (*Debreczen*), а *гамбургер* з немецкого варошу Гамбург. Од сирох купуєме *пармезан* (по італіянским варошу Парми), *едамер* (по голандским Едаме), *трапист* достал мено по католицким церковним ряду *траписти*, за хторих характеристичне будз цихо, та рецепт за правене того сира – тайна. *Сендвич* достал мено по страасному англійскому коцкарови – *графови од Сендвичу*, хтори не могол прервец бависко, а ані церпиц глад, та з єдну руку бавел, а з другу єдол сир и саламу положену медзи два фалатки хлеба. За лепши смак єдла кладземє немецки *сенф* и французки *майонез* (*mayonnaise*). Турки нам принесли *баклаву*, хтора значи: ромб, бо ше ю так реже; *туфахию* (ар. *tufah* – яблуко), а з Італії сцигли *марципан* (*marzipane*), *ролат* (итал. *rollare* од немецкого *rollen* – круциц) и *патишпан* (*pate di Spagna* – «шпански хлеб»); *шампита* (з немецкого *Schaum* – пена и тур. *pita*); *торта* од латинського *tortus* – округли; *палачинка* з мадярського (*palascinta* од латинського *placenta* – плоча), а оталь и *плакета* (франц. *plaquete*) – плоча з релефом.

Баядера нам з португалського, *карамела* зоз шпанского, а *наполитанки* наволани по італіянским варошу Напулю (*Napoli*). *Коньяк* наволани по єдней французкей покраїни, *беванда* (итал. *beva* – напої), а вино помишане з квашну воду *гемишт* (од немецкого *mischen* – мишац). Кед кус вецей попиєме, цудзим людзом – *келнерови* (нім. *Kellner*) або *конобарови* (спрам лат. *kopoba*) зохабиме *бакишиш* (тур. *bahşiş*); *сарму*, *кафу* и *доган* вжали зме з турского языка; *бухти*, *шненокли* и *чушпайз* з немецкого; *кечеп*, *чипс*, *кекси* и *пудинг* з англійского; *паштету* з французкого; *саламу* з італіянського (о *пици*, *лазаньох*, *пан-*

церотох ані *бешедовац* не будземє); *напураш* з мадярського...

3.2. Потерашні вигледованя исторії селєня и приселєня южнопанонских Руснацох утвєрдзели же вони уж даскельо вики жию у контакту з Мадярами. Понеже Мадяре у прешлосци були пануюци народ у крайох дзе южнопанонски Руснаци жили, же були культурно и економски розвитши и же були часто и численши на одредзеной території, цалком природне же до їх бешеди за даскельо вики вошли и велі мадярски слова (мож повесц же найстарши пожички з конца 17. вику), а єдна часц пожиченой лексики указує на уплїв мадярскей администрації, школи и економії по приселєню. Пре ограниченосц простору, спомнеме лєм даскельо: олдомаш (*áldomás*), апаца (*apáca*), арвачка (*árvácska*), ашов (*ásó*), балога (*balog*), баранче (*bárány*), баршонь (*bársony*), баюс (*bajusz*), бендов (*bendő*), бетєга (*beteg*), бишалма (*bírsalma*), будї (*bugyi*), бухта (*bukta*), ваґаш (*vágás*), варош (*város*), газда (*gazda*), дереґля (*dereglye*), дугов (*dugó*), енґедовац (*enged*), жемлїк (*zsemle*), запор (*zápor*), кабат (*kabát*), колач (*kalács*), кошар (*kosár*), леґинь (*legény*), лярма (*lárma*), маґочка (*mag*), мигель (*mühely*), паплан (*paplan*), покровец (*pokróc*), поґач (*pogácsa*), ровка (*róka*), роїта (*rojt*), сановац (*szán, szánakozik*), серсан (*szerszám*), тевчир (*töcsér*), тепша (*tepsi*), удян (*ugyan*), угор (*ugar*), фаркаш (*farkas*), фоґаш (*fogas*), фоґров (*forgó*), цверна (*cérna*), цимбора (*cimbora*), чамкац (*scámscoll*), чапаш (*scapás*), чикош (*csikós*), чомов (*csomó*), шаланґи (*sallang*), юґас (*juhász*), яраш (*járás*) итд.

Слова мадярского языка (обща лексика) детально обробел Микола М. Кочиш (Кочиш, 1987: 110-126), хтори наглашує же кажди сучасни язык ма пожичени слова, але же список мадярских пожичкох не значи же язык мадяризовани, або же є меней чисти як други языки. „У стихийним розвою нашей бешеди, до зявєня Граматики Г. Костелника, цудзи слова уходзели до нашей бешеди неконтроловано. Нешка, кед социални и економски прєменки нагли и вельки и кед нашо валали вецей не заварти, прєменки у языку векиши и швидши, але су голем з часци контроловани. Свидомосц о вредносци мацеринского языка тиж векша и прето намаганя же би ше посцигла и зачувала чистота языка успишнейши“.

О гунґаризмох у руским языку тиж писала и Сенка Бенчик (Бенчик, 2014: 9-23), хтора начитала 720 гунґаризми як пошлїдок уплїву двох географски зблїжєних языкох. Вона наводзи три типи пожичєних словох з мадярского языка: 1. замєнованє кодох (алтернативне хаснованє двох языкох), 2. интерференция (медзязична идентификация, тє. значєньске або функційне поклопїованє элементох двох языкох) и 3. интеграция (адаптация превжатих элементох до системи языка приматєля). Ниа дзєпоєдни гунґаризми хтори вецей ані не чувствуєме як цудзи слова просто прето же домашні не мамє: аколь (*akol*), аренда (*árenda*), бутєлар (*bugyelláris*), кандур (*kandúr*), калап (*kalap*), олдомаш (*áldomás*), падлаш (*padlás*), сунякалков (*szűnyogháló*), темєтов (*temető*), фуров (*fűrő*), харча (*harcsa*), хотар (*határ*), шерпеня (*serpenyő*), щємерец ше (*csömör*) итд.

3.3. Вигледованя Андреи Медєши (Медєши, 2013: 71-101) указали же у языку южнопанонских Руснацох єст понад 600 германизми спомєдзи хторих дзєпоєдни пожичєни прето же же одвитуєци слова у руским языку нєт, а дзєпоєдни пожичєни гоч одвитуєци слова або вирази єст. Вони зошицким адаптовани (и на фонологийним, и на морфологийним и на семантичним уровню) и у подполносци су интеґровани до руского языка. Навєдземє голєм даскельо германизми за хтори нє мамє одвитуєцє слово: авзлог (*Auslage*), амрєл (*Amrell*), авспух (*Auspuff*), вандровац (*wandern*), гайзибан (*Eisenbahn*), гокла (*Hocker*), ґрунт (*Grund*), дунєц (*Dunst*), интєрєс (*Interesse*), курбла (*Kurbel*), лавор (*Lawur*), лумповац (*lump*), монтирац (*montieren*), нїтовац (*nieten*), пинтер (*Binder*), портир (*Portier*), рапорт (*Raport*), роштил (*Roschtl*), ростфрай (*Rostfrei*), сиц (*Sitz*), трєшка (*Dreschmaschine*), фарба (*Farbe*), циркєль (*Zirkel*), цифра (*Ziffer*), долшток (*Zollstok*), шрафциґєр (*Schraubenzieher*) штєкєр

(Stecker) итд.

3.4. Цудзи слова заш лем часто примаме некритично (значи – непотребно), баржей пре моду. Таки слова у найновшим чаше, поведзме, *имплементация* (як кед бизме нігда ніч не запровадзовали, витворйовали, применювали); *транспарентносц* (як кед би нігда не було отвореносци або явносци у роботі); *кооперативносц* (як кед би по тераз не було тих цо знаю и сцу сотрудзовац). Хиж и кварталі *девастовани* (як кед бизме нігда по тераз ніч не валяли и зніщовали). Нет вецей понуканя – вшадзи лем *тендери*, ридко кеди ше и конкуруе (тераз ше *апликуе*); нет вецей образования ані усовершованя, у моди *едукация*, а дипломи заменени зоз *сертификатами*.

Не маме ані хижку за предаванє цигаретлох и новинох: купуєме их у турских *киоскох* або у италиянских *трафикох*, а маме красне славянске слово: *будка*.

Але, як гваря лингвисти (Телебак, 2013), *кед бизме з нашого языка „вигнали“ тоти силни цудзи слова, остали бизме и гладни, и голи, и боси*.

3.5. Пре недостаточне знанє народного языка, окреме його карпатскей системи, нашо авторе не вше знаю розликовац и видзеліц у языку цо нашо, а цо не нашо: цо добре, а цо не добре. Хтори елементи у языку треба тримац за цудзи? У тим поглядзе нашо интелектуалци не маю исте становиско: даєдни вельке одуперане указую гу мадаризмом, дакус менше гу немецким пожичком, без огляду на тото чи су з карпатскей системи чи су нови пожички. Але, интернационална лексика обачліво вше присутнейша у языку штреднього генераційного пасма южнопанонских Руснацох, окреме у обласци техніки, медицини и ИТ технології.

Читатель на язык патри иншак як писатель. Нови слова у литературы, кед их ест нараз вельо, будза при звичайних людзох протест. Читатель не ма активну творчу улогу у языку прето же ше гу языку одноши з якимшик окременим почитованьом, як гу чомушик цо нашлідзел од предкох. З тим ше не негирує абсолютно творчосц векшини дружтва у розвою языка вообще, але динамични розвой литературного языка ноша писателе у ширшим смислу. Кед ше нови слова уноши до литературы у розумней мири, вони ше прилаюю и ширя без препреченьох, спричинююци аж и интерес, як шицко цо нове.

Затрачени, призабути або цалком забути корені, а ище вецей готови слова хтори можу дац продуктивну основу маме и требало би активовац тоту *нукашню резерву*. Ту маме раховац не лем нашо тутейши слова, але и слова зродних диялектох на

Карпатох. Окрем того, мали бизме хасновац щешліву обставину же наша бешеда славянска и же маме богати вибор словох и у других славянских языкох, а не лем у сербским.

Прето би нашо намаганя требало унапрямц на прилапліви цель: кед у своей бешеди не винайдземе способ за творене нового слова, глядајме го у других славянских языкох. Же можеме и сцеме красше, и лепше, и совершенше бешедовац и писац по руски – то розумліве и то би нам требал буц каждодньови задаток и конєчни цель. Медзитим, интернационализи и факхово термини (окреме у медицини и информатики) чежко же зме годни обкеровац: тото ше не удава ані вельо розвитшим языком, бо пуризем у языку нігдзе не дал позитивни резултати применюваня.

Тельо сом лем сцела повесц як прилог гу *Динамичним процесом у сучасней славистици*, а з нагоди 80. родзеного дня доц. Педр. Василя Ябура, к. н., кодификатора литературного русинского языка у Словацкей. На многая и благая літа!

ЛИТЕРАТУРА

БЕНЧИК, С. (2014). *Гунгаризми у руским языку*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру, ISBN 978-86-85619-33-5, б. 111.

ВРАБЕЛЬ, М. (1890). *Русский соловей: народная лира или собрание народных песней на разных угро-русских наречиях*. Ужгород

КОСТЕЛНИК, Г. (1904). *З мойого валала: сонетни венєц*. Жовква.

КОСТЕЛНИК, Г. (1923). *Грамматика бачваньско-русской бешеди*. Сримски Карловци: РНПД, б. 112.

КОСТЕЛЬНИК, Г. (1975). *Хроніка Керерстура*. Нови Сад: НВУ Руске слово. У: *Проза*, б. 156.

КОЧИШ, М. (1978). *Лингвистични роботи*. Нови Сад: Руске слово, б. 110-126.

МЕДЄШИ, А. (2013). *Германизми у руским языку*. У: *Studia Ruthenica* 2013,18, ISSN 0354-8058, б. 59-126.

НАДЬ, Г. (1988). *Прилоги до истории русского языка*. Нови Сад: Руске слово, б. 188.

РАМАЧ, Ю. (2002). *Грамматика русского языка*. Београд: Завод за учебнике и наставна средства, ISBN 86-17-09626-8, б. 615.

ТЕЛЕБАК, М. (2013). *Шта се крије иза етимологије*. Нови Сад: Прометеј, ISBN 978-86-515-0857-1, б. 202.

(Публикуєме в оригіналі – войводињским варіанті русиньского языка.)

Михайло АЛМАШІЙ, заслуженый учитель Украины, Ужгород

Нова книжка – Иван Ситар: Русинская Есенія

(Выдавательство Александры Гаркуші, Ужгород, 2016.)

*„Поэтом можешь ты не быть,
Но гражданином быть обязан.“*
(Н. Некрасов)

Сесь заклик великого руського поэта-класика дуже многозначный и глубокий по смыслу, бо в ньому одбиваться житьова позиція чоловіка, який намагаться робити штось доброе без хосенної славы, а для общества, для ушитких людї. Завто и за Ивана Димитровича Ситара кажеме, ош сесе иппен такый: чоловік-гражданин, великий патриот своего народа, а пак уже и поет.

Нова книжка поезій Ивана Ситара посвящена 120-літї творчости знаного російського поэта Сергія Єсеніна не случайно. С.Єсенін притягав до себе переводчика Ивана Ситара довгі роки, наповнені його роздумами, самоперевірок и самоаналізом, ци упорайтєсь вўн из дуже не легков работов перевести на русинський язык великого руського класика,

ци є у нього доста внутрішньих сил (психологичных, морально-вольовых, фізичных, інтелектуалных, творчых, ци доста володіє русинським лінгвістичным ресурсом) для сеї роботы. Житя показало, ош Иван Димитрович Ситар способный на сесь великий подвиг. Подвиг и ништо другое.

У сїю книжці Иван Ситар – у повному своєму естєстві: мєслящий чоловік, профєсионал-учитель (не задарь заслуженный учитель Украины), патриот родного русиньского края, цїнитель ушиткого русиньского: литературы, языка, звычайов, співанок... Єдным словом, образованный и воспитанный народный интеллигент у повнуй своей красі. У нього велика духовна інтуїція (уєдно взятї інтелектуална и творча): внутрішньий голос усе подказує йому, што и як треба робити, як найти свое «Я» ци то у педагогії, ци общественной роботі,

ци у творчості, ци у контактуванні із доволі широким світом... Усяди Иван Димитрович – оригінал. Вун добрі знає, як «суху математику» розмочити і присолодити, обы діти полюбили єї, обы математичні формулы переформатовати на формулы житя.

Творчество И.Ситара (и своє авторське, и переводное) повностю вписуєся в понятя «русинська литература» як єї компонент, який характеризуєся системностьов, единством русинської національної ідеї, близкостьов до чистоты русинського литературного языка.

Чому Иван Ситар узявся за переводы? а) Сесе не є якась новина, а світова литературна практика. Не каждый чоловік знає грецький язык, обы читати Гомера, ци французький, обы читати О.Бальзака, німецький, обы читати Шиллера ци Гёте, англійський, обы читати В.Шекспіра и т.д. б) Переводом перевіряєся способность переводчика своїм родным языком передавати думкы автора оригінала и його образну языкову систему. в) На русинському литературному горизонті уже світився переводчик на русинський язык из англійського трагедій В.Шекспіра Иван Мураній, уроженець с.Тур'я-Ремета на Перечинщині, священник по образованю и литератор по покликаню (прозаик, переводчик, драматург) (до слова: математик, айбо не просто математик, а академик Будапештської Академії наук у области высшої математики). Гиадор Стриський, великий русинський ученый из Шелестова Мукачевського округа, якого литературна критика называла «світлым духом Угорської Руси» (тоже академик двох Академії наук: Мадярської и Румунської), переводами на мадярський язык знакомив мадярського читателя из творчеством А.Пушкина, И.Тургенева, Л.Толстого, Т.Шевченка, И.Франка... Даякі теперішні поеты пробувають переводити Ш.Петефія, Т.Шевченка, А.Пушкина на русинський язык, айбо за них будеме говорити у наступному номері нашого жупнала.

Чим характеризувуться переводы Ивана Димитровича? Май перший раз – системностьов, ідейно-тематичным единством, зближеньом світозора переводчика из світозором автора оригінала (концептуально), единством образно-словесного матеріала, т.є. переводчик подходив до перевода не выборочно, не узко тематично, а об'ємно, у повному комплексі ідей и тем, у таких широтах, які близькі переводчику по духу, по темі, по ідеї, по образности высказованя думок, максималному изхоснованю художных тропів (порунань, епітетів, метафор, метонімії, алегорій и др.), т.є. слов у переносному їх значеню, коли признаками єдного явленя характеризуєме другое. И сяким способом переводчик збогачує свою річ новыми отінками смысла, якого йому треба для оцінки явленя.

Иван Ситар у своєю практиці хоснуєся общепринятыми литературными формулами, межи якими є и формула великого руського литературного критика В.Белинского : «Переводчик в прозе раб, в поэзии – художник». Сесе свята правда, бо поет-переводчик робить не дословный перевод, а малює образ-думку автора-оригінала своїми словесными фарбами, словами-образами, выбранными из лексично-фразеологичного резервуара свого родного языка и сяким способом, не на шкоду темі и ідеї оригінала, придає переводу національний характер. Удсі проситья напомними другу формулу, яку хоснує Иван Ситар: слова А.Пушкина, який казав: «Здесь русский дух, здесь Русью пахнет». У Єсенінській поезії панує истинный руський дух, руська природа, руський способ житя и мысленя руського чоловіка; у переводах Ситара «русский дух» дуже приближаться до русинського духа, русинської обстановкы, русинської природи, русинського менталитета. Для приміра возьмім такі єсенінські слова:

„Ты жива еще, моя старушка?

Жив и я. Привет тебе, привет!

Пусть струится над твоей избушкой

Тот вечерний несказанный свет.“

Туй видиме маленьку руську сільську хыжку у вечерный час, може мало затуманеным ци задымлено-рожевым зафарб-

леньом, на фоні заходячого сонця перед нами живописна картина. Сеся картинка для Єсеніна – «несказанный свет». Што зробив из сим выразом Иван Ситар? Нич особенного, лем показав таку же селянську верховинську хижку у ранушный час, коли русинська газдынька розклала огонь, варить фрыштик, а из комена живописно розплываться дым, айбо из карпатської смереки-ялиці.

„Ци жививісьте, мої любя мамко?

Дяка вам, живі ушиткі мы!

Най над нашов хыжков каждый рано

Куряться з яловых дров дымы.“

Які красні русинські слова и словосполученя! Бери пензлик и малюй картину «Рано в русинському селі».

А теперь вернімся на перві два шорикы из приведенного примыра. Єсенін обертається до свої матери на «Ты», уже старушкы, котруй треба скоро умерати. Русинський сын николи не повість своєю мамці «Ты» лем «Вы»: «Ци живісьте, мої любя мамко» (не старушко»). Ци не русинській сесе національний менталітет? Ци не русинством туй пахне?

Словами матери Єсенін свою судьбу, про то, што його чекало, якбы вун обстався жити дома.

„Но если был бы ты в дому,

То было бы все,

И при твоём уме –

Пост председателя

В исполкоме.“

Для кареры лиричного героя стиха Ситар находить чисто русинські посадові титулы:

„Та й ты пұшов у вариш,

А быв бысь туй,

При твоему умі –

Быв бысь бирұв,

Авадь, богдай, новтарош.“

Мати каже, што «заставила бы прясть твою жену», а Ситарова мати из ласков зробила бы булше, жону бы «навчила ткати» (не заставила). Знову видиме и чуєме русинський дух.

Своїми переводами Иван Ситар глубоко осознав тяжесть своего творчого труда, углядувачи из невычерпного русинського словарного колодызя май подходящі и много раз перевірені и приміряні слова-образы. У сьому Ситар слідовав практиці В.Маяковського, який колись казав, ош для того, обы найти потребное для рифмы слово, треба перекопати «тысячи тонн словесной руды». Сесе третя творча формула для перенводчика Ситара.

Переводы Ивана Ситара на русинський язык – доказ того, што русинський язык наруні из другими цивілізованными языками способный говорити высокими духовно-інтелектуальными категориями. Переводчику хотілося донести до читателя думку, што русинським языком легко передати самобытность, красу, філософську глибину єсенінського поетичного творчества, дух русинської поезії. Русинський язык у переводах Ситара – своеобразный мостик межи славянськими народами, який обєднує народы, а не одділять єден од другого, не протиставлять єден другому, як сесе робить політика.

Дуже красно и разумно продумана структура книги: паралелна розпечатка оригінала из переводом дає возможность читателю по ходу чїтаня порунювати, сопоставляти, анализувати, находить богатство языковых средств русского и русинського языка, а уєдно из тым доказати, ош русинський язык изовсім повноцінна и самостоятельна языкова субстанція у родині славянських языків. Делікатно и коректно говорить Иван Ситар из украинським и русским читателями, просто и вразумительно доводит, што русины, русские и украинці – родні славянські браты, дуже близькі по духу, культурі, языку, айбо уєдно из тым окремішні субекты історії.

Из чим и поздоровляєме!

**(Публікуєме в оригіналі – підкарпатськім
варіанті русинського языка.)**

ОБРАЗЫ НАРОДНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В РУСИНЬСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ НА СЛОВАКИИ

(ВСТУП ДО ПРОБЛЕМАТИКИ)

Abstract

The paper analyzes the perception of the Ruthenian national identity on the basis of the Ruthenian literary production in Slovakia. The author characterizes the pillars of national identity: language, faith, self-identification (geographical, the idea). Interpretative examples come from the work of three authors: Maria Malcovska, Mikulas Ksenak, Melania Hermanova.

Міджі культуров і ідентичностев

Культура є складный сполоченьскый яв і процес (Čeněk, Smolík, Vukoukalová, 2016, с. 29) а так, як є сполочностев овпливнёвана, єднако і она впливать на чоловіка і діяльність у соціалнім обществі. Культурна ідентичность є зато барз важнов частев народной ідентичности і так дефінованя місця чоловіка в сполочности. Дуже важне є вниманя приналежности к істій культурі у народів, котры жыють в країнах у позиції народностной меншини, то є народна ідентичность штату ся одлишує од той, котру внимають як властну. Але з вопросом меншыновой політики і дефінованя той проблематики ся на тім місці не хочеме занимати. **Нашым цілём є задумати ся над русиньсков народнов ідентичностев на основі сучасной літературной творчости і сімболіки, котру русиньскы авторы выужывають, жебы проявили свою принадлежность к тому народови.** Культура як сполоченьскый яв і єдночасно процес є овпливнёвана множеством факторів, міджі котрыма мать важне поставліня і вниманя самоідентифікації, (як за помочи думаня, так і в розуміню географічнім), языка, релігії і далшых пілїрів народной ідентичности. Розуміня культури є у своїй основі двозначне, затож на єдній стороні суть культурны люде взаємно подобны, а на стороні другій є праві культура то, што їх взаємно сістематічно одлишує.

З ествуючих теоретічных розборів, аналіз і далшых проб переданя історії русиньской літератури на Словакії знаме, же народностна тематика (напр. Блыхова, 2010) належить к найросшыренішому прояву русиньской умельської творчости. Можеме увести множество прикладів ці уж з поезії або прозы, на основі котрых є ясне, же Русины ся ідентифікують із своєв народностев і з історічного погляду в будь-якій штатній формації барз добрі. Приклады русиньской народной ідентичности у вшыткых ей подобах ся дадут найти скоро в кождім творі сучасной русиньской літератури на Словакії. Найчастіше суть то образы, вытворены на основі споминів авторів на своє дітинство (Ксеняк, Германова, Гірова...), котре было позначене і соціалныма розділами, і історічныма причінами, бо в днешній модерній добі розділы міджі народностями на Словакії не суть великы. Сімболом русиньского народа в старшій часі были главно дротарі (трілогія о дротарях М. Ксеняка), респ. іншы робітници мігруючі за работов найчастіше до Америки, люде зо села з тяжков жытнов путев (особнов і сполоченьсков – напр. переселёваня, затопліня сел і под. – Мальцовска, Харитун...). Культурна ідентичность є чутя приналежности до істой культури і приниманя очекованя, котре мать ёго оточіня. Є частев груповой ідентичности, котра є спойнём особности і группы. Належить к ній і переживаня респ. перебераня істых соціалных і культурных характеристик (подля Сливкова, 2015). Буде ся поступно, розвивать ся і найліпше ся

ідентифікує в контактї з чужов культуров, напр. в мултікультурнім оточіню (напр., місто, село, робота, школа).

Близькость славянських культур, але і перебуваня Русинів у сусідніх країнах (Польща, Україна, Марьско) запричинило, же в рамках інтерпретації русиньской народной ідентичности, респ. узше русиньской культури не мож выужывати вшыткы прінципы і поступы інтеркультуралной комунікації. **Але інтереснов частев теорії інтеркультуралной комунікації є приртомность стереотіпів, культурных прикладів і предсудків у окремых культурах, котры вступають до взаємных одношінь. І на тоту проблематику ся хочеме заміряти у вступі нашого баданя.**

Стереотіпы або мы і тоты други

В першій рядї потребуєме задефіновати тоты терміны і наслідно уведеме приклады з конкретных творів русиньской літератури на Словакії, котры їх документують. Стереотіп ся став інструментом інтерпретації світа, на основі котрой сі потім витваряєме погляды і позиції. В сучасности ся выужывають главно у психології, етнології ці історії з цілём передвідати справованя ся істой группы в істій ситуації. А тыж ся вдяка ним спрощує і пояснює вниманя чуждой культури в рамках культурных і языковых студій. Многы народны стереотіпы ся стали таков певнов частев культури, же є їх позиція порівнательна з позиціов устной народной словестности. Такы стереотіпы вынікають на основі енкультурації і соціалізації і мож їх поважовати за істы формы міфів і сімболів. Велику задачу при шырїню стереотіпів мать, окреме передаваня з генерації на генерацію, і пряме позорованя, і в днешній добі тыж вплив медій. **Нашым цілём є выужыти так закоренены стереотіпы при пояснію тзв. культурных формул, котры характерізують русиньску культуру.** Культурны формулы суть сістемов таких форм справованя ся, котрым ся дане культурно-языкове общество рядить (напр., яку мать оцінёвану і моралну хосенность, яки мать законы, яки мать традиції, што поважуєме за соціалне табу). Комунікатівне справованя ся є але до великой міры субектівне і выразно го овпливнює наша особность, значіть, властивости характеру, темперамент, вроджены діспозиції і способности, котры нас характерізують як ідівідуальность, одлишну од остатніх. Міджі стереотіпом і предсудком є барз тонка граніця. Предсудок І. Косек дефінує як „(...) аж неприятельску позицію одностно чоловіка, котрый належить до істой группы лем зато, же до той группы належить“ (2011, с. 23), і зато мож повісти, же дакотры з негатівных стереотіпів поважуєме за предсудкы. Выслідком того є, же негатівны стереотіпы респ. предсудкы суть векшынов спосны з іншыма, причім стереотіпне самоцініня є позітівне. Тото традичне розділіня уводить і Коштялова, котра говорить о двох основных категоріях етнічных



стереотипів, а то автостереотипи і гетеростереотипи (2012, с. 47). Причём автостереотип є представа, котру маме о своїй властній групі а гетеростереотипи суть высловлїнем того, як видиме інших. Опозиція наш – чужій респ. мы – тоты други не є в літературі ничім новым. В інтерпретачных теоріях в історії літературы ся обявує оддавна, бо вниманя себе самого є все найвидительнішим у порівнянню з іншыми.

Троє авторів – три знаки: народна ідентичность на прикладах

У связи з уведженов теоріов, поважуючі за піліры народной ідентичности в першім ряді язык, релігію/одношіня ку вірі і самоідентифікацію (світоглядну і географічну), є добрым прикладом декларації русиньской народной ідентичности творчості Марії Мальцовской. Она є поважована за базову авторку русиньской літературы на Словакії, котра доказала піднести женьске писаня, декларовати ся як женьска авторка, але і глубоко заінтересовати переданём женьских особ, емоціоналностів поетіки, актуалностів темы. Наперек тому, же не є поважована за авторку, котра бы першопланово робила з народностнов тематіков, русиньскый народ є важнов частів ей творчості і ёго характерістичны знаки найдеме у многих ей текстах. Добрым приикладом є ідентифікація ся з географічным простором у Мальцовской приповідках *Русиньскы арабескы* (2002), але тж у новелі *Зелена фатаморгана* (2007). Русини в ей пригодах належать до сільского оточіння, а і кідь перекрочать „граніці домовини“ і жыють на іншій місці, сердцём зістають патріотами. Така была судьба молодой штудентки із *Зеленой фатаморгани*, таку судьбу мали і женьскы героїні з *Русиньских арабесок* (напр. доцентка Василина – повіданя *Медведко*). Вшыткы дороги їх наконець привели домів на село. Сільске оточіння і ареал выходной Словакії суть поважованы за традичний жыветный простор тіпичного Русина. У связи з выужытём прикладів із творчості М. Мальцовской ся але можеме сперти і при релігійній тематі-

ці. Мальцовской Русини (а главно Русини) суть гордыма носителями віры, котру декларують докінця і в культурно і релігійно диференцованім містьскім оточіню, напр. поздрав Ількы ці критічний момент пригоды – Сватькова проба о продаж ікон у *Зеленій фатаморгані*. В непосліднім ряді мож спомянути і самооцініня представителів русиньского народа: вызнамне поставліня (директор, правнічка, доцентка), сила особности (мати, осамочений герой у бою проти вшыткым) ітд., в котрім ся одзеркалює тіпичный автостереотип – мы то докажеме, мы то здобудеме, мы сьме тоты успішны.

Іщі ясніше є видительна ідентифікація ся з географічным простором у творі М. Ксеняка *Споминкы і очекованя* (2013), котрого автобіографічны пригоды ся одбывають в роднім селі автора – Камюнці. І кедь ся главна особа дістає на штудії спершу до Пряшова, а пізніше до Прагы, все є притомна атмосфера села і ей тіпичных знаків (довіра, одкрытость, прямы одношіня): „Школа мімо Камюнкы, жывет мімо родного села... была то і звездавость, і обавы.“ (Ксеняк, 2013, с. 72). Міста, до котрых приходить молодой Русин штудувати, суть тіпичным мултікультуралным оточінём, при собі ту штудувати Русини, Словаці, Чеси... Їх взаємны одношіня ся розвивають на основі подобности, але до векшой міры на основі контрастів, мы сьме такы, а вы сьте іншакы. Стереотипны візіі і предсудкы суть певнов частів вниманя русиньской народной ідентичности. Молодой штудент собі, самособов, выберать камаратів з далшых русиньских сел (Чірч, Остурня, Ладомірова, Легнава ітд.), як дітина автор рефлектує народностны розділы в пригодах о притомности вояків у родній Камюнці. Притомность релігії в пригодах М. Ксеняка є подобно важна, як у творчості М. Мальцовской. Напр. особы ся барз часто сполігають на Богу поміч: „То не мать Бога в сердцю? Єм сі іста, же то Бог не допустит. Бій шя Бога, Марє!“ (Ксеняк, 2013, с. 92), а позиція отця духовного є барз висока, попри родічях і учітелєви належить міджі найвекшы авторіты.

Як третій приклад выбераме недавно выданный твір Меланії Германовой *Дітём про радость і поучіння* (2015), в пригодах котрого ся скривать може найвеце видительных прикладів аналізованой проблематікы. Барз прямим зображінём інтеркутурных одношіня є повіданя о богатій вдові, котру собі хотять здобыти хлопи різних народностей (Чех, Поляк, Мадяр, Українець...). Жена оцінює окремых хлопів, што бы ся з вдовов оженили, подля народностной принадлежности, не подля особных сімпатій ці антипатій. Авторка спрацюлює нелем народны стереотипы, але єдночасно і предсудкы – народностны, але і сполоченьскы (партнерьскы одношіня у высшій віку суть заложены на фінанціях, а не на чутях). Подобне стереотипне зображіння народности (в тым припаді иде о кліше) находиме і в пригоді о купованю поросят, в котрій выступають хитры обходници жydівского походжіння.

Повно прямолинійно ся проблематіка народной ідентичности зображує в пригоді *Мамо, якої єм народности?*, де ся выужывають основный принцип інтеркультурной комунікації, то є вниманя самого себе посередництвом порівнянтя з іншыми. Молода Меланка, котра ся дістала до школы в іншій країні (Чеська република), приходить на вшытко о своїм походжіню сама, сама порозумить свою одлишность. Русиньскы ідентичность приймають природнов путів, не на основі наученых знань ці великих прикладів славных родаків з історії. Інтереснов частів пригоды є і опачне вниманя, значить часть, кідь Чеси называють русиньске дівча Русков (єднокласници) про язык, котрым говорить, а єдночасно Словачков (учітелька), бо походить з той країны. І в тій пригоді ся обявляють знаки автостереотипного позітивного оцініня, напр. вуйко, у котрого Меланка жые, є високо поставлена особа; русиньске дівча скоро ся научить чеськый язык і выслужыть сі зато обдив і под. Єднако, як у двох попередніх авторах, ай у творчості М. Герма-

новой находиме ідентифікацію ся з географічним простором, авторка пише о своїх героях нелем як о людях зо села, котры мають типічны характеристікы, але міста і місця конкретізує, а в дакотрых припадах їх ставлять до конкретных позицій, напр. чеське місто Хеб і русиньске село Габура.

М. Ксеняк на кінці книжки *Споминкы і очекованя* доповнив рефлекцію о русиньській будучности. Описав успіхы, котры Русины досягли як меншына на Словакії, выкреслив але і сучасну ситуацію зо заником школ, словакізаціов священників і з тым связане пословенчіня церьковных обрядів Русинів ітд. Русинів, окрем іншого, ідентифікує і так: „*Типічна про нас была робота, молитва і тиха терпезливість [...]*” (2013, с. 133). В робітності і терпезливости Ксеняк видить і рішїня проблемів, з котрыма ся русиньска меншына доднесь стрічать і едночасно апелує к єдности, в котрій є сила (нелем Русинів на Словакії, але і в рамках наднародных організацій). У візії будучности М. Ксеняка ся одзеркалює єдна з найдіскутованішых тем того контексту, а то є языковий вопрос. Язык школства, язык релігійных обрядів, язык родины. У векшыні творів русиньской літературы на Словакії ся з тым вопросом стрічає: авторы ся ку нєму ставлять критічно, апелують на поужываня русиньского языка і мімо родного дому, а таким способом вызывають ку гордості на свое походжіня. Практичным проявом позиції авторів є сучасный тренд переходу на писаня выключно в русиньскім языку (а од року 1995 і в єго кодифікованій подобі). Писателі наперек здобытій освіті в словацькім языку зачінають творити по русиньскы, старшы авторы, котры перед тым писали по українськы або словацькы, поступно перешли на русиньскый язык (Мальцовска, Сухый, Гіцова-Мицовчінова, Мороховічова-Цвик...). Молода наступаюча генерація авторів і перекладателів (Ляцова Губцеєва, Блыхова, Семанцова, Ялч...) ся намагать язык іновувати, переберати чужды слова і вытворену модерну подобу літературного русиньского языка, котра ся приспособує добі і выманує ся з частого оцінїня з нерусиньского оточїня, же іде о діалект.

Вступ на конець

Тых пару прикладів рефлексії народной ідентичности в умельцькій літературній творчости Русинів на Словакії назначує, же баданя заміряне тов лініов є дуже перспективне. Замірно ся в прикладах зосередиме на прозаїчну творчость, жебы був наш намір яснїшый і читательнїшый, бо в поезії естvue все веце інтерпретачных можностей. У тій фазі мож барз просто повісти, же ку основным знакам русиньской народной ідентичности, котра ся росшырює в далшых контекстах і взаємных одношінях, належить: **язык, простор** (географічно вычлененый ареал, але і звязаность зо сільськыма корїнями), **віра** і доповнити можеме і шыршый концепт: **мыслєня** – в тім припадї скоріше позітивне, яке звязане з великов силув і рішїнєм здолати перешкоды. Подобны характеристікы бы ся обявили і при описі культурных формул. Типічныма цінностями суть здоровя, любов, віра, моралка, сила, освіта, котры Русинів не одлишують од векшынового жытельства Словакії, але до векшой міры ся і в сучасній русиньській літературній творчости одзеркалюють народны традиції (што є про словацьку літературу призначнїше в іншій історічній періоді).

На основі творів, з котрых приклады черпаєме, можеме назначити і істе сполоченьске табу: інтеррупція, корупція, біда, смерть, староба, партнерьскы одношіня у высшійм віку і под.

Так, як у векшыні іншых народных літератур, і в русиньській літературі ся стрічає з позітивныма автостереотіпами. Русины здолавають перешкоды, здолавають тяжку судьбу, найдуть рішїня, здобудуть освіту, достануть то, по чім тужать. Позітивны характеристікы самоідентифікації выважують скепсов, страхом із будучности (Русинів), критічныма позиціями „ку властным”. Негатівне оцінїня при гетеростереотіпах не є таке єднозначне, в спомянутых прикладах ся обявлює лем мінімално. До контрастных одношінь ту вступує місто і село, богатство і біда, щастя і нещастя і з тым споєный бой героя проти вшыткым і вшыткому, проти судьбі (без огляду на народный контекст). Критічно суть оцінєваны тыж негатівны явы (лакомство, атеїзм, нешколованость...) і їх носителі без огляду на то, якої культуры суть.

Блыхова пише, же міджі шість основных округів діліня русиньской літературы на Словакії по році 1989 належать: **поезія з народнобудительскых тематіков, поезія і проза, што выходить з устной народной словестности; проза зо сільсков тематіков, метафорічна поезія із різнов тематіков, література про діти і молодеж, перекладова література** (2010 с. 72 – 73). Авторы, што належать до вшыткых тых груп, своїми творами доказують, же вопрос народной ідентичности, самоідентифікації і de facto народного возроджіня в сучасній русиньській літературі на Словакії іщі все барз інтензівно резонують. Перспективно бы было дуже інтересне занимати ся тьма знаками русиньской літературы і з погляду веце общого, характерізувати народну ідентичность Русинів, одзеркалюючу ся в умельцькій літературній творчости і едночасно ся заміряти на шпеціфічности інтеркультурной комунікації, аплікательны на русиньскый контекст на Словакії.

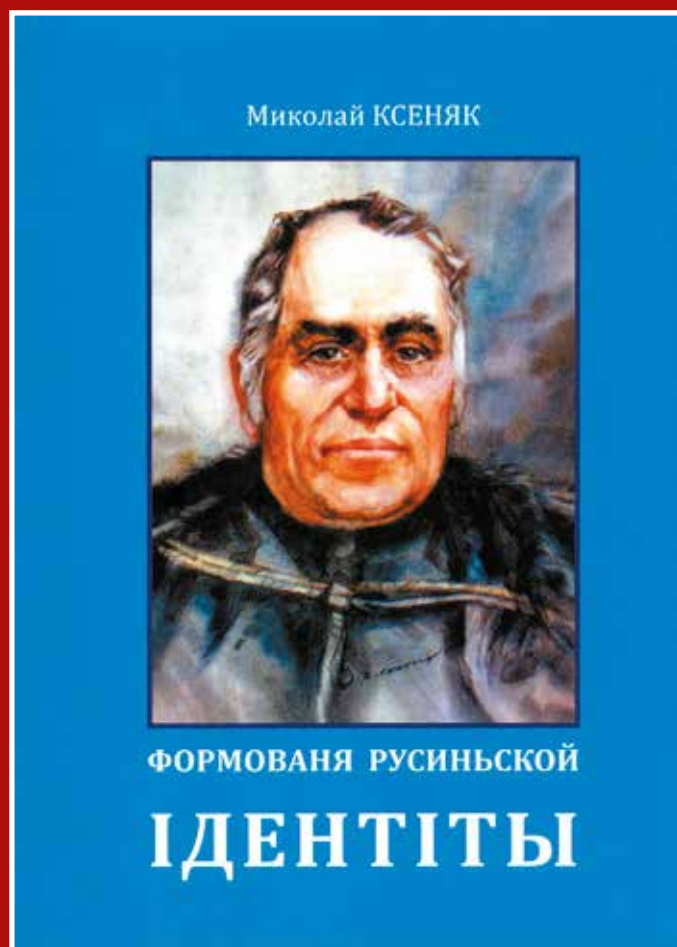
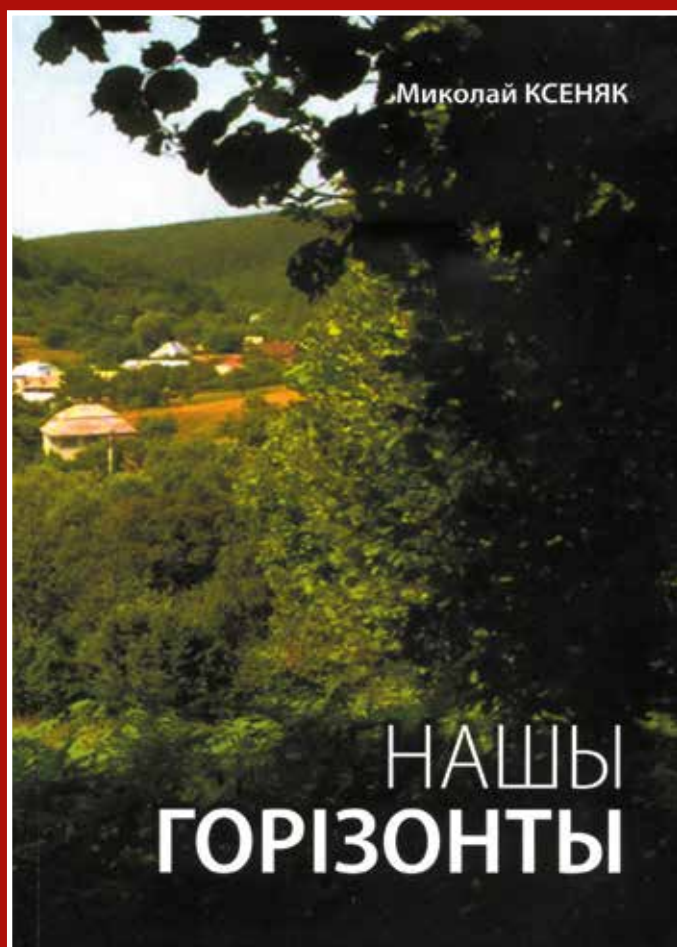
Література

- ČENĚK, J., SMOLÍK, J., VYKOUKALOVÁ, Z. (2016). *Interkulturní psychologie. Vybrané kapitoly*. Praha: Grada, ISBN 978-80-247-5414-7, 312 с.
- BLIČHOVÁ, A. (2010). *Súčasná rusínska literatúra na Slovensku*. In: *Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku 1995 – 2010 a súčasná rusínska literatúra*, Prešov, 2. 12. 2010. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, ISBN 978-80-555-0297-7, с. 69-81.
- ГЕРМАНОВА, М. (2015). *Дітєм про радость і поучїня. Повіданя про діти, молодеж і дорослых*. Пряшів: Академія русиньской культуры у Словацькій републіці, ISBN 978-80-89798-01-8, 124 с.
- KOSEK, J. (2011). *Právo n(a) předsudek*. Praha: Dokořán, ISBN 978-80-7363-312-7, 351 с.
- KOŠŤALOVÁ, P. (2012). *Stereotypní obrazy a etnické mýty. Kulturní identita Armenie*. Praha: SLON, ISBN 978-80-7419-093-3, 315 с.
- КСЕНЯК, М. (2013). *Споминкы і очекованя*. Пряшів: Сполук русиньскых писателів Словеньска, ISBN 978-80-970185-7-3, 144 с.
- МАЛЬЦОВСКА, М. (2002). *Русиньскы арабескы*. Пряшів: Русиньска оброда. ISBN 80-88769-42-6, 97 с.
- МАЛЬЦОВСКА, М. (2007). *Зелена фатаморгана*. Ужгород: Выдавельство В. Падыка. ISBN 978-966-387-009-0, 148 с.
- PRŮCHA, J. (2010). *Interkulturní komunikace*. Praha: Grada, ISBN 978-80-247-3069-1, 200 с.
- SLIVKOVÁ, I. (2015). *Úvod do interkulturní komunikácie*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, ISBN 978-80-555-1533-5, 116 с.

КУЛЬТУРНО-ХРИСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС выдавать Русин і Народны новинкы (6x гоґне, náklad 1100 ks, IČO: 17079748).

Предплатне 10 євр. Адреса редакції: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR**. Телефон: **0917 171 912**. Шефредактор: **Мґр. Александер Зозуляк**, языкова редакторка: **ПґДр. Кветослава Копорова**, ПґД., редактор: **Мґр. Михал Павліч**. Регістрацны числа: **ISSN 1339-5483, EV 328/08, MİÇ 49 589**. Адреса на интернеті: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **rusyn@stonline.sk**. Выдане 22. авґуста 2016 р.





• Два з виданых книжок стижеків Кветы Мороховічовой-Цвик: *Думкы і надії* (Русин і Народны новинкы, 2010) і *Любовны періпетії* (Сполок русиньскых писателів Словакії, 2014), як і дві з послідніх дотеперь виданых зборників поезії Миколая Ксеняка: *Нашы горізонты* (Академія русиньской културы в СР, 2015) і *Формованя русиньской ідентіты* (АРК в СР, 2016).

Інститут русиньського языка і культури Пряшівської універзиты в Пряшові
СТУДИУМ САРРАТО-РУТНЕНОРУМ 2016
 7. річник Міжнародной літній школы русиньського языка і культуры

ПРЯШІВ • 5. - 25. 6. 2016



Professor Dr.
Paul Robert MAGOSCI



Dsc. PhD.
Ama PLISKOVA, PhD.



Prof. PhD.
Mykola MUSINKA, Dr.Sc.



Associate Professor
Dr. Elena BOUDOVSKAYA



Mgr.
Marek GAJ



PhD.
Kvetoslava KOPROVA, PhD.



Mgr.
Valerij RADAČ, Csc.



Prof. Dr.
Achim RABUS



Yarmila Basarab



Bonnie Burke



Joseph Červehak



Sandra Collins



Kostadin Kostadinov



Barbara Lamoureux



Kirsten Morrie Andrichuk



Nancy Edith Ruyua



Maria Silvestri



Marta Watral



Václav Zheng



Oľga Ruškovskí



Miron Džunja



Tomáš Badaňic



Annamária Siprová



Karina Muljar



Diana Šutrová



Katarína Petrusová



Veronika Šebestová



Marián Hapák



Iva Zhitomirskiy

• Табло учимелїї і абсолюентів 7. річника Міжнародной літній школы русиньського языка і культуры – Studium Sarrato-Rutnenorum 2016 на Пряшівській універзитї в Пряшові (Словакія).